

4 Ocak 1985

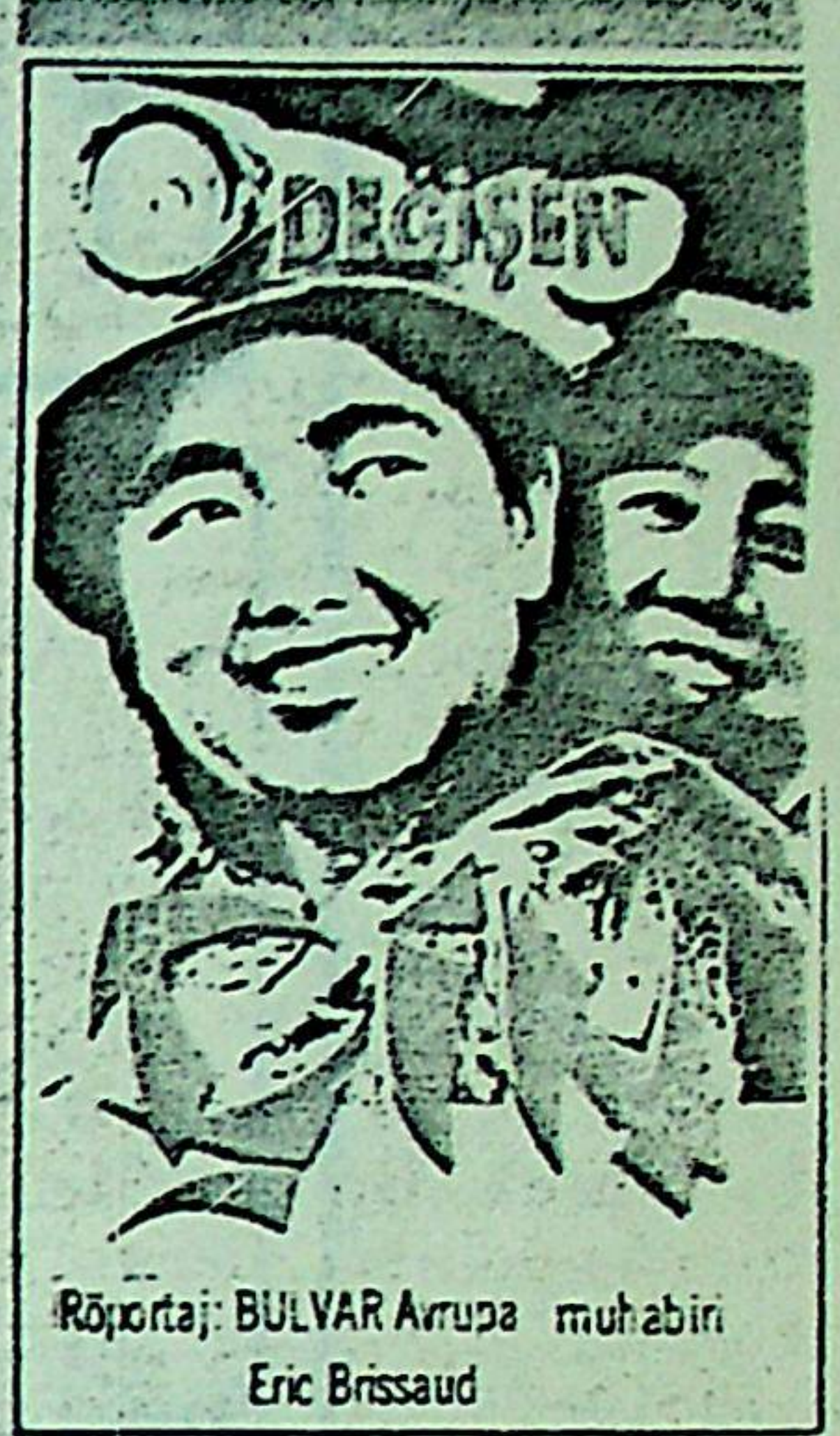
Halil Şıvgın, Çin'de yeniden inceleme yapılmasını istedi.

Halil Şıvgın tarihe ışık tutmak için Çin'de inceleme yapılmasını istedi

ipek Yolu'nu TRT çeksın!

■ TV'de oynayan İpek Yolu dizisini yapan Çin ve Japonlar'ın Türk tarihini bilmedikleri için yanlışlıklar yaptıklarını anlatan Şıvgın, birçok anane Ortaasya'dan Anadolu'ya taşındı ve hâlâ yaşıyor dedi

(Haber 9. Sayfada)

10. SAYFADA

ANKARA, (BULVAR)— ANAP Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın TV'de yayınlanan "İpek Yolu" belgesel dizisinin Türkiye ve Türkler açısından büyük yanlışlar ve eksikliklerle dolu olduğunu söyledi. Başbakan Özal'ın muhtemelen bu yıl Çin'i ziyaret edeceğini belirten Şıvgın, "Türkler'in anavatanı Ortaasya'ya Türk tarihçilerinin gitmeleri ve orada incelemeler yaparak gerçeği ortaya çıkarmaları en büyük temennimizdir. Böyle bir incelemede TRT'ye düşen görev de büyüktür. Hazırlanacak bir belgesel film Türkler'i dünyaya daha iyi tanıttacaktır" dedi.

Halil Şıvgın "İpek Yolu" ve Çin'le ilgili düşüncelerini BULVAR'a şöyle anlattı:

"Ben Çin'e gitmeden önce TRT'de (İpek Yolu) adlı belgesel filmi seyretmeye başladım. Döndükten sonra da dizinin bölümlerini tekrar seyrettim. Ve tercüme hatalarının bulunduğunu görerek yetkilileri ikaz ettim.

TV'de yapılan Açık Oturum kamuoyu tarafından pek yeterli bulunmadı. Bunun sebeplerinden biri bana göre şudur: İpek Yolu ile il-

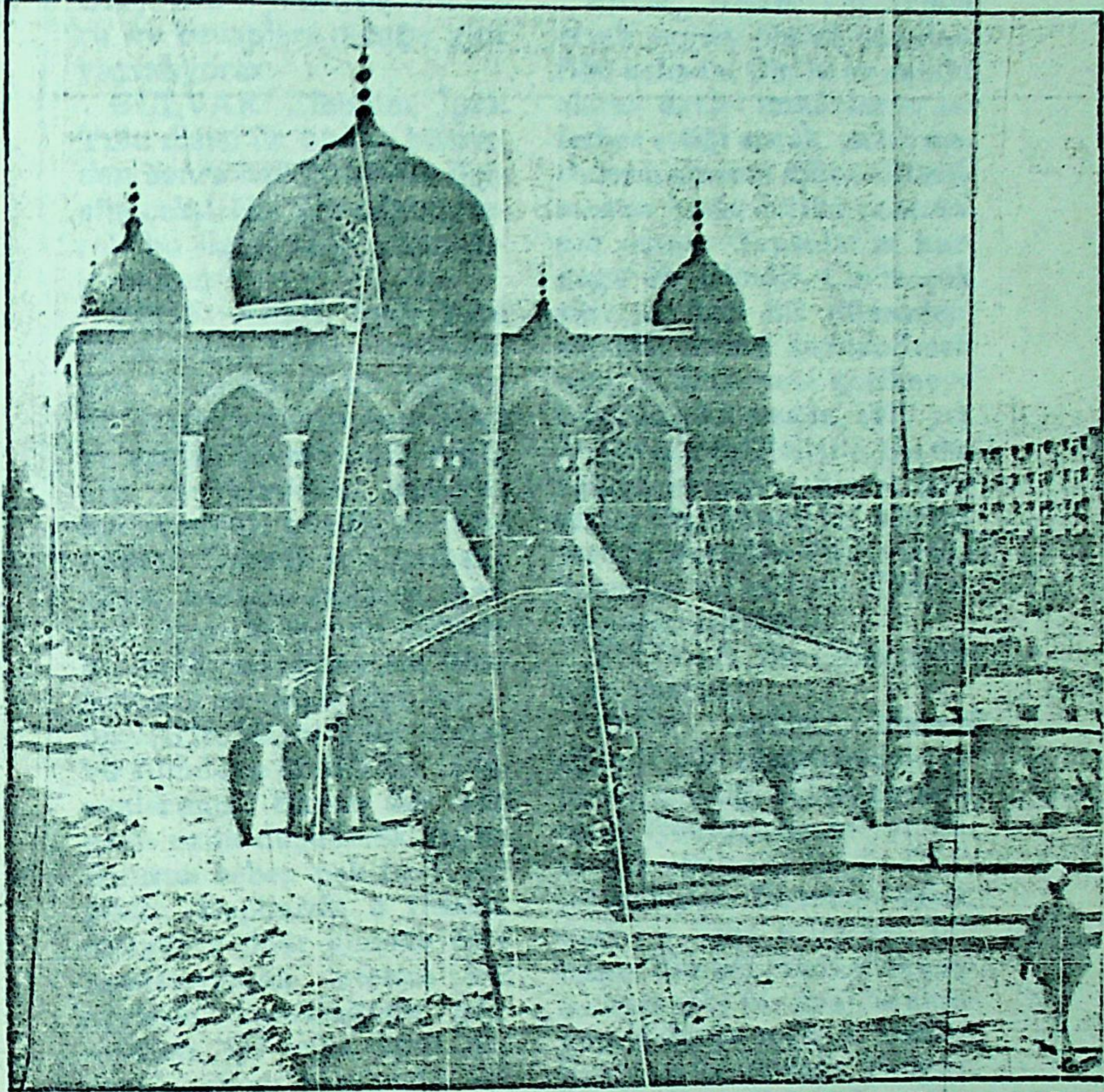
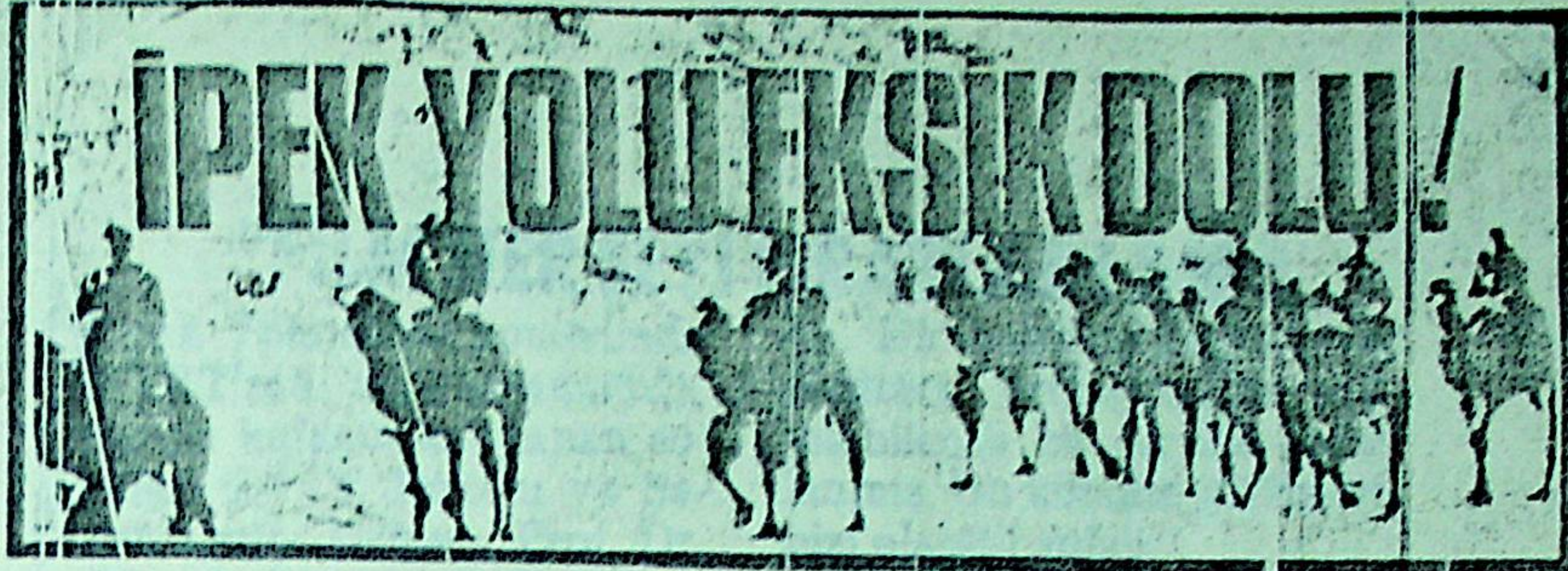
gili tartışmada yanlışlıkları düzeltmekten ziyade bazı meseleler tesbit edildi. Eğer şu sıralarda İpek Yolu dizisi tekrar hazırlanacak olursa böyle hatâlar olmayacak. Tarihimizin kaynakları da bugün Çin sarayında bulunuyor. Gidip görüp onları incelemek zorundayız.

Çinliler ve Türkler dünyanın en eski iki medeniyetinin temsilcileridir. Bir örnek vereyim: Biz Turfan'a gittiğimizde gördük. Burası deniz seviyesinden 154 metre daha aşağıdadır. Ve bu bölgede meyve, sebze bol yetişir. Ben de dedim ki bizde bir tâbir var. İlk meyve ve sebzeye biz (turfanda) deriz. Demek ki Anadolu'da kullandığımız bu tâbiri oradan getirdik. Bir misâl daha vereyim. Bizdeki (kazak-kılıbık) tâbiri de oradan geliyor. Orada da eşine fazla iltifat eden, onun emrine giren erkeğe kılıbık deniyor. Eşine sert davranan erkeğe ise kazak diyorlar. Aynı bizdeki gibi. Aradan bin yıl geçmesine rağmen aynı dili kullanmamız en önemli konulardan biridir. Ben Çin'e yaptığım gezide bütün müzik âletlerinin temelini Türkler'den geldiğini belirle-

dim. Amerika, Japonya, Avrupa ülkelerinde kullanılan müzik âletlerinin, çalgılarının temeli Türkler'in Ortaasya'da yaptıkları müzik âletlerinin değişime uğramış şekilleridir. Bugün gezdiğimiz Uygur Özerk bölgesinde yaşayan Türkler bizim burada konuştuğumuz Türkçe'yi konuşuyorlar. Biz gezimiz boyu tercümana ihtiyaç duymadan onlarla rahatlıkla diyalog kurduk. Latince ve Arap alfabesi kullanıyorlar. Okullarını ziyaret ettiğimde çocuklara karatahtaya (Mustafa Kemal) yazdırdım."

2 Ocak 1985

1

Müslüman Türk nüfusu, Çin'de önemli bir yer tutuyor. Türk boylarının çoğunlukta bulunduğu Ningxia Hui Otonom bölgesinin başşehri Yinchuan'da da İslâmi özellikleri görmek mümkün. Burada yeni inşa edilen Nanguan Camii, Müslüman Türk halkın ibadet kadar sosyal bağlarını kuvvetlendirmede bir merkez niteliği taşıyor.

TRT'nin anlatamadığı ipek Yolu'nu
Bulvar, Prof. Arık'a sordu

**“Film her şeyi
isbatladı ama hiçbir
şey anlamadık,,**

“Bu film, Çin'in çok sert ve katı bir düzenden liberal döneme geçiş zamanında çevrildi. Bu durumun etkisiyle, birçok gerçekler filmde açıkça söylenmemiş, özellikle büyük Türk varlığı önemsiz ve belirsiz ifadeler ile geçiştirilmiştir” (Haber 9. Sayfada)

"FİLM HER ŞEYİ İSBATLADI AMA

İpek Yolu dizisi konusunda TRT'nin açıklayamadığı, halkın kafasında uyanan soruları DTCF Dekanı ve Sanat Tarihi Uzmanı Prof. Dr. Oluş Arık'a yönelttik. Bu soru ve cevapları olduğu gibi yayınlıyoruz:

BULVAR: Efendim, İpek Yolu dizisi ilk birkaç bölümden sonra halkın büyük ilgisini çekti. Siz ilim adarı olarak bu ilgiyi nasıl yorumluyorsunuz?

PROF. ARIK: İpek Yolu en azından benim unımadığım kadar büyük bir ilgi gördü. Hem de yalnız bazı bilim ve uzman çevrelerinde değil, aile çevrelerinde, mahalle kahvelerinde bile ilgiyle seyredildi. Üstelik o uygunsuz yayın saatine rağmen, herkes ekran karşısına mihlandı. Aşkı, seksli macera filmlerinden de fazla ilgi toplaması için, böyle dokümanter bir filmde ne özellik buldu insanlarımız? Bunun üzerinde uzun uzun düşünmek lâzım. Sanırım sebep pek basit değildir. Hepimizin o filmde, dünyanın öbür ucunda bize unutturulmak istenen bir şeylerin varolduğunu görmekten, iyi veya kötü durumda olsun bambaşka bir dünyada kendimizi görmekten heyecanlandığımız muhakkaktır. Bunu anlamak, kabul etmek gerek.

ÜSTÜNKÖRÜ GEÇİLDİ

BULVAR: Efendim, anladığımız kadarıyla İpek Yolu dizisi hem eski ticaret merkezlerini tanıtırken hem de Budizmin izlerini araştırıyor-

du. Bir bakıma Japonlar'ın Budizm propagandası sayılabilecek bir tarzda hazırlanmış. Bu konuda görüşlerinizi alabilir miyiz?

PROF. ARIK: Çin-Japon ortak yapımı olarak sunulan film aslında, Çin'in ev sahibi olarak devlet imkânlarını seferber ettiği ancak, yazılı metinlerin sinema diline aktarılmasına kadar bütün çalışmanın esasını Japonlar'ın kurduğu bir filmidir. Çin'in çok sert ve katı bir düzenden, şimdiki liberal sayılabilecek ortama daha yeni geçilmeye başlanan bir sırada, 1977 yılı dolayında çekilmiştir. Bu durumun etkisiyle, birçok gerçekler filmde açıkça söylenmemiş, özellikle Türk varlığı önemsiz ve belirsiz ifadelerle geçiştirilmiştir.

BULVAR: Bir örnek verebilir misiniz?

PROF. ARIK: Meselâ epeyce eski zamanlardan konu ele alındığı halde, bir defa olsun Göktürk denmiyor. Eski Çin söyleyişi ile Tu-Cüe'ler deniyor. Birtakım şehir, vadi ve vaha aşiretleri, bilhassa Çin aşiretleri sözkonusu imiş gibi bir imaj bırakılıyor. Aslında o Çince verilen hanedan isimlerinin Tabgaç, Güney Hun, Göktürk ve Uygur devletleri oldukları farkedilmiyor. Buna rağmen halkın ne kadar ilgi ve merak duyduğunu gördük. Adeta bir susuzluk havasıyla bu filme sarılanlar oldu. Bu film hiçbir tarih ve sanat tarihi kitabının başaramayacağı, elle tutulur, gözle görülür bir biçimde Türkistan'ı, Türk sanat eserlerini ve eski Türk bölgelerini çarpıcı bir şekilde öntümüze getirdi. Bunda bir Türkçülük hevesi bulup çıkarmak ve ilgilileri suçlar gibi tavır takınmak anlamsız ve iyi niyetten uzak düşecektir. İster Amerika, ister Rusya'nın ilgi ve hesapları gereğince ülkeleri işgal ettikleri bir dünyada, kendi geçmişi ve aklı ile ilgili doğru bilgi istemek kimi, niçin rahatsız edebilir ki?

**YARIN: ÇİN
KÜLTÜRÜNÜ
TÜRKLER'E BORÇLU**

Kum bulağına giren bir Uygur, çayını da kızgın kumun üzerine koyduktan sonra, şemsiyesinin gölgesinde akşama kadar oturuyor.

"Göçebe" deniyordu göz kamaştırıcı bir kültür gördük!..

■ Raks ve tiyatronun eski Çin'e göçebe Türkler'den yollanan hocalarla girdiğini, iskemle, masa gibi ev eşyalarının Hun Türkler'inden geçtiğini biliyoruz

İpek Yolu dişisi hakkında yapılan açık oturuma başkanlık eden DTCF Dekanı Prof. Dr. Oluş Arık'ın BULVAR'ın sorularına verdiği cevapların ikinci bölümünü yayınlıyoruz:

BULVAR: İpek Yolu dişisinde hayran kaldığımız sanat eserlerinin, şehir kalıntılarının, budist mağaralarının binlerce yıl önceki Türk boyları tarafından yapıldığını öğrendik. Bir sanat tarihçisi olarak bu eserler konusunda ne diyorsunuz?

PROF. ARIK: Bu film eski Türkistan'ı çarpıcı bir şekilde önümüze getirdi. Yarhoto gibi şehirler, Bezeklik gibi muazzam mağara-anıtlar ile yerleşik medeniyet ve felsefi kültürün bütün özellikleri Türkistan'ın tarihî dokusunu oluşturuyor. Bu Doğu-Asya insanların ortaklaşa geliştirdikleri ince ve yüksek bir kültürdür. Kalıntıları bugün bile göz kamaştırmaktadır. Bu uluslararası ortaklığın en dinamik üyesi Türkler'dir. Ve bu gelişmelerin hepsinde katkısı vardır.

BULVAR: Türk boylarının göçebe olanları ile yerleşik olanlarının bu kültüre katkıları nasıl olmuştur?

PROF. ARIK: Yarı göçebe olanları da yerleşik olanları da bu büyük Ortaasya kültür sentezlerinin yapıcıları ve taşıyıcılarıdır. Taşınabilir eşya üzerine uyguladıkları süslemelerde hele tılsımlı hayvan figürleri kompozisyonlarında tabiatı mükemmel gözlemleyen ve yeniden başka biçim kalıpları yaratarak

değişik yorumlar getirilebilen bir sanat gücü görülmektedir. Öyle ki, aynı iranç ve dünya görüşü yansıtan heykel kabartma ve duvar resimleri gibi, bunlar da belli bir dünya görüşünü yansıtabilen minyatür anıtlar olarak anlaşılabilir. Ama böyle yarı göçebe tarzında da olsa Türk topluluklarının yaşayış biçimi bundan ibaret kalmamıştır.

BULVAR: Peki bu kadar büyük bir kültür birikimi olan Türk boylarının diğer kavimlere etkisi nasıldır?

PROF. ARIK: Çin gibi yerleşik medeniyetin en eski bölgesine müzik, raks ve tiyatronun bu Ortaasya göçebe Türkleri'nden gönderilen hocalar ile girdiğini yine eski Çin kaynaklarından öğreniyoruz. İskemle, masa gibi ev eşyalarının da Çin'e Hun Türkleri'nden geçtiğini biliyoruz. Bunları öğrenince o "tanrısal atları" yetiştirip üretmenin basit bir çobanlık olayı gibi görülemeyeceği, o günkü dünya şartlarında süper güç oluşturan bugünkü roketlerle kıyaslanabilecek bir üstün teknoloji konusu olduğunu daha iyi anlıyoruz. İşte böyle köklü bir geçmişten zengin etkilerle beslenmiş çok yönlü gelişmelerin deneyleri Türkiye sentezinin temel değerlerini oluşturmaktadır. Kültür dağarcığı boş bir alay göçebe barbar olarak değil, özetlediğimiz birikimlerle dolu olarak buraya gelen Türkler, bu sayede daha önceki gelişmelerin hepsinden farklı yeni bir ortam, yeni bir kişilik ve yeni biçimler dünyasını yaratabil-

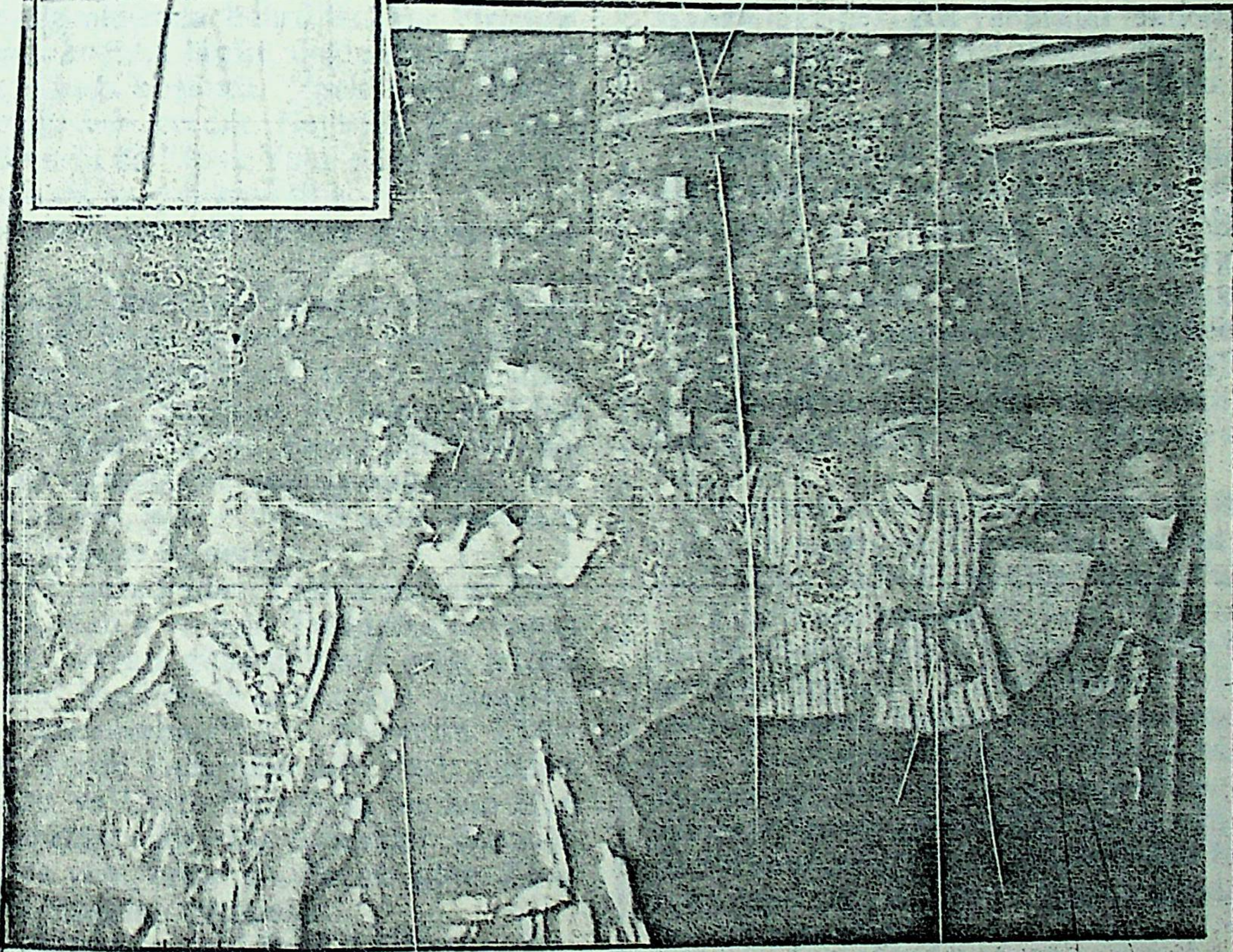
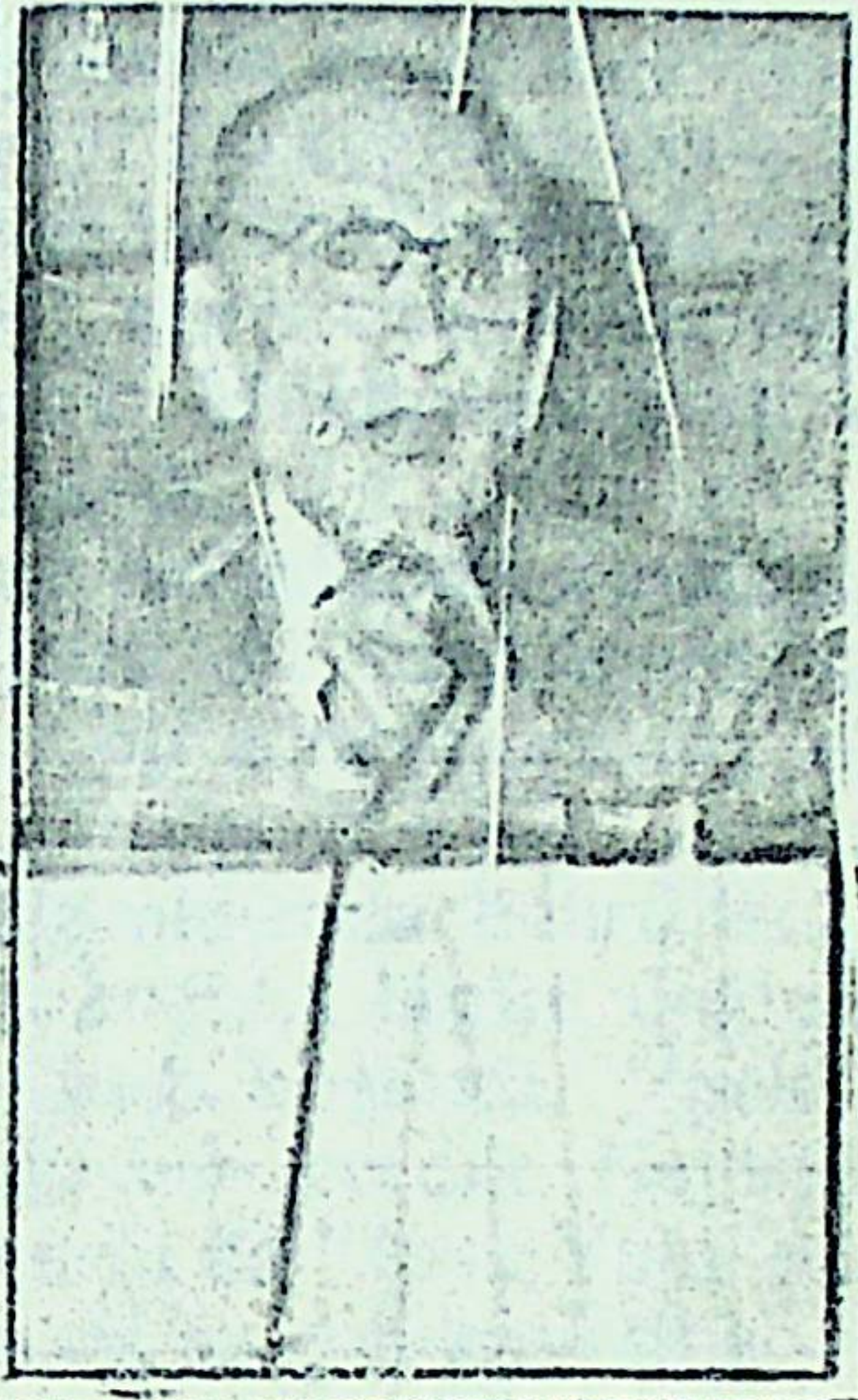
DÜŞÜNCE

YIL: 4

SAYI: 160

23 KASIM 1984

FIYATI: 150 TL.

TÜRKİSTAN GÜNÜ YAPILDI

● Albayrakın Gökbayrak'la birlikte dalgalandığı Türkistan Günü geride bıraktığımız hafta içinde İstanbul'da yapıldı. Türkistan'lı soydaşlarımızdan oluşan büyük bir kalabalığın takip ettiği GÜN'de bir konuşma yapan İsa Yusuf Alptekin, "soydaşlarımız bugün anavatanlarında esir yaşamaktadırlar" dedi. Türkistan folklorundan çeşitli örneklerin sunulduğu GÜN geç saatlere kadar devam etti. Resimlerde, "Güzel Türkistan Sana Ne Oldu?" şarkısını söyleyerek folklor oynayan genç Türkistanlıları ve konuşurken İsa Yusuf Alptekin'i görüyorsunuz.

Terüman
3. 1. 1985

Ahmet Kabaklı GÜN IŞIĞINDA

“İPEK YOLU”

TV'de heyecanla seyredilen “İpek Yolu” dizisi eğer iyi Türkçeleştirilmiş bize ait olanlara dikkat edilmiş ve tarihi-estetik (gerçek) yorumla verilmiş olsa idi, ata yurtlarımızı, diğer Türk illerini ve dışımızdaki Müslüman-Türk kavimleri çok iyi tanıyabilecektik.

TRT de bazı eksiklikleri duymuş olacak ki, bu dizide geçen Türk dil, medeniyet, sanat ve tarih unsurlarını yeni bir açık oturumda seyircilerine tanıtmak istedi.

Bilginlerimiz ekranda belirdiler. Bir “izlenec, izleme, yaşam koşulu, örgüt, değin, doğa kökeni, ulusçuluk” sağnağı boşandı. “İpek Yolu” filmindeki anlaşılabilirliği bile aradık. Neyse ki Emel Esin Hanımefendi vardı da “İpek Yolu”nun Türkler bakımından önemini az çok kavradık.

Emel Esin'den dinlediklerinizdir. bir kısmını sunuyorum:

“Atalarımızın, Milât sıralarından onbirinci asra kadar yaşadığı İç-Asya çevreleri, İpek Yolu filminde sanatkârça gösteriliyor, fakat atalarımızdan az bahsediliyor. Şüphesiz ki Japon ve Çinli prodüktörlerin, İpek Yolu'nu, kendi kültürleri bakımından tefsir etmelerini yadırganıyoruz... Bazan, Türkçe olan yer, kavim ve kişi adları da Çince (değişmiş) telâffuzları ile verildi.

Milât'tan 11. asra kadar, İpek Yolu'nun, Çin'den Doğu Türkistan'a ve Batı Türkistan'ın kapısı Kâşgar'a kadar varan güzergâhtaki milli kültür maceramızı, dört merhalede anlatmaya çalışayım:

Filmdeki “İlk merhale” 4.-5. asırlarda, Çince Kansu denilen yerde Tabgaçlar adlı Türk sülâlesi hâkimdi. Kansu ve Doğu Türkistan ise son Hun devletinin toprakları idi. Bu topraklar üzerinde Kök-Türk'ler de yaşıyordu. Bazılarına göre, Türeyiş efsanesi de buradan çıkmıştır.

Kansu'da bilinen en eski Budist (Türkçe: Burkan) mabetleri Hun ve Tabgaç devrindedir. Nitekim, filmde, bu çevreden gösterilen mabud heykelleri, Türk hükümdarlarına benziyordu. Kartal burunu, bağdaş kuruş, “yabancı yatağı” denen taht şekilleri” Türkler'e aittir.

Uygurlar da, 8-9. asırlarda Kansu'ya tamamen hâkim oldular. Nitekim o asırdan kalma Burkan mabetleri, (meselâ 45 numaralı tapınak da) Uygur devrindedir. Bu tapınaklarda Türkçe yazmalar, kitabeler, Uygurlar'ın Türkçe için icad ettikleri matbaa, vs. bulunmuştur. Bugün de Sarı Uygurlar, Budist olarak oralarda yaşıyorlar. Yine Kansu'da bulunan Uygur merkezi Kara Hoto'nun asıl adı, Türkçe Katun-sını (Hatun Mezarı) idi.

İkinci merhale: Artık Türkistan'dayız. Kök-Türk Hakanlığı Çin'den Karadeniz şimaline kadar, Asya'da gelmiş geçmiş en büyük devletlerden idi. İpek Yolu'nun güney-doğu bölümlerinde, Türkler'in o kervan yolunda inşa ettikleri (Türkçe) Kargu denilen kaleler, filmde gösterildi. Askerî mahiyette ve yolculara barınak olan bu Kargu'larda ateş yakılarak, uzak yerlere, düşman ordularının yaklaştığı haberi verilirdi. Pazırık'nda bulunan halı çokuyucu boylar, Tabgaç Sarayı'na halı satmaktaydılar.

Filmin üçüncü merhalesi: Kuzey-doğu Türkistan'da yer aldı. Burası, Türkler'in, bilinen en eski illeridir. “Kağnı” denilen Türk boyları, 5. asırda, başkentleri Urumçi etrafında “Beş-balık” ve bugünkü Turfan ilindeki Koço'da (şimdi Kara-Hoca) bir devlet kurdular. Bunların hükümdarı Taspar Hakan (572-581) gök-yer atalar ibadetine bağlı kalmakla beraber Burkan (Buda) dinini, devlet dini ilân etmiş ve Türkçe kitabelerle dolu birçok tapınak yaptırmıştır.

Türk çehreleri, Türk giyimleri, Türkler'in sevdiği parlak renkler ve kahramanca üslûpta resimlerle süslü bu mabetlere, sanatta “Birinci Türk Devri” adı veriliyor... Böylece, filmde gördüğümüz azametli harabeler, Türk (Uygur) başkentlerinden kalmadır. Bu tapınaklardaki Türkçe yazmalar, heykeller, duvar resimleri ve basılmış kitaplar, dünya müzelerine dağılmıştır. Uygurlar'ın sanata katkısı gerçekçi üslûp ve Körk” (portre) tarzı olmuştur.

Tapınak duvarlarında görülen musiki âletlerinin çoğunun adları da Türkçe'dir. Meselâ “Dört telli saz” bizim Dede Korkut'un “Kopuz”udur.

Filmin son merhalesi: İslâmî Türk medeniyetinin ilk büyük merkezi Kâşgar idi. Kök-Türk hakanlarından indikleri bilinen Kara-Hanlı sülâlesine mensup Satuk Buğra Han, çocuk yaşında iken, İpek Yolu üzerindeki Kâşgar'dan geçen Müslüman tacirlerden İslâmiyet'i öğrenip gizlice Müslüman olmuştu. O başa geçince Türkler'in çoğunluğu Hakk dinini kabul etti. Bugün Satuk-Buğra Han'ın mezarı ve yaptırdığı ilk cami Kâşgar yanında Artunç'ta en ulvî ziyaretgâhtır.

Karahanlı Türkler'i, Budist'lerin geliştirdiği mimarî tekniğini İslâmî yapılara uyguladılar. İlk büyük Türk camileri, âbidevî minareler, ilk sırlı çini kaplamaları ile burada inşa edildi. İlk İslâmî Türk vakıfları da onların eserleridir.

İslâmî Türk edebiyatı da Kâşgar'da doğmuştur. Büyük lûgatçı (ansiklopedist) Kâşgarlı Mahmud'un vatanı burasıdır. Türk düşünce, ahlâk ve geleneğini İslâmî umdeler ile bağdaştırarak Kutadgu-Bilig'i yazan Yusuf Hashacip de Kâşgarlıdır.

Bu büyük İslâmî Türk medeniyetini Türkiye'ye getirerek bize kültür mirası bırakanlar ise Selçuklular'dır.

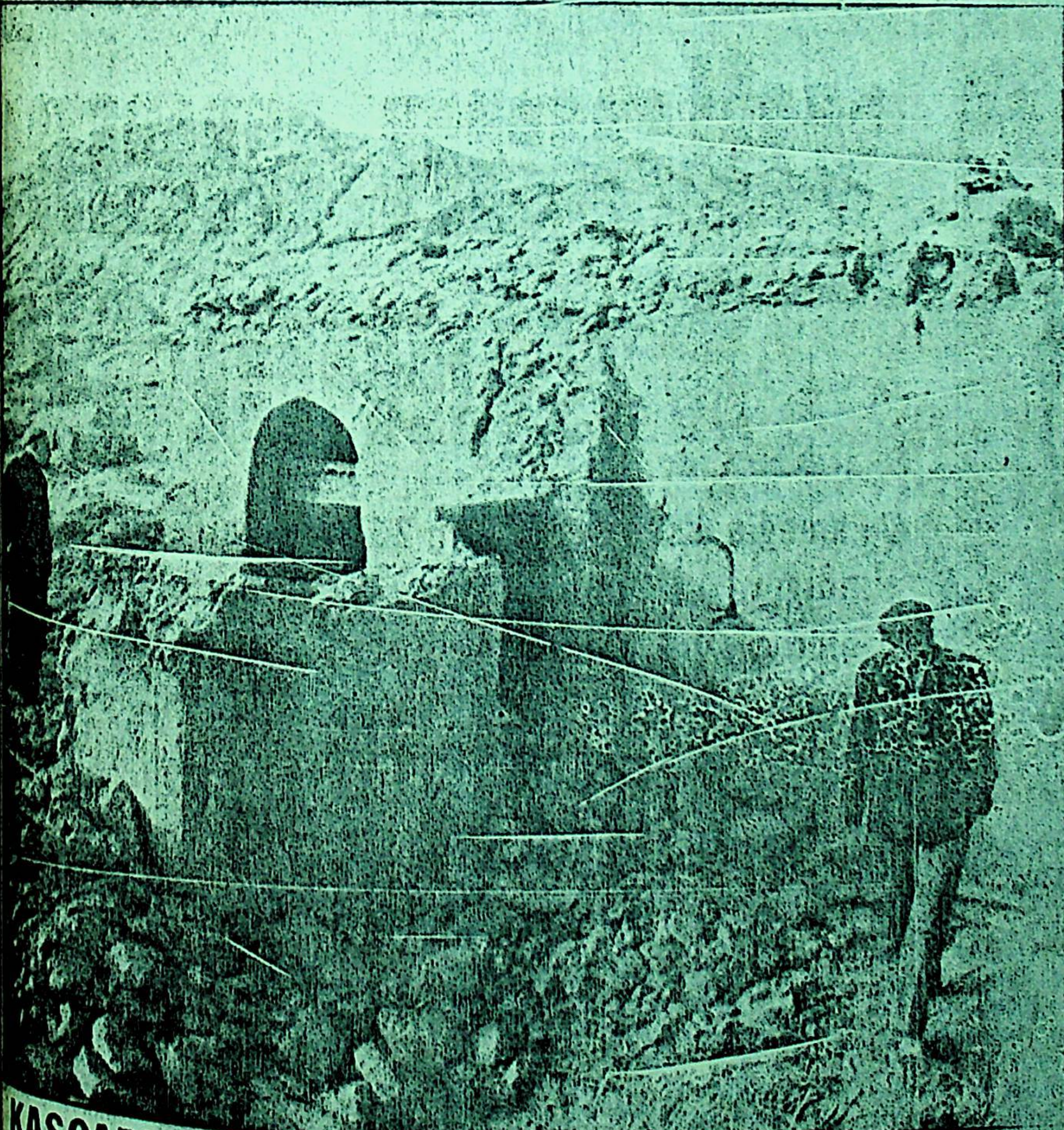
12. Kısım / 10

0

Hürriyet, Doğu Türkistan'da

GÜNLÜK MUSTAFA KAVRAN GAZETESİ

Yasak kentlere girdi

UYGUR TÜRKLERİ Çin'deki Uygur Özerk bölgesinde, Çin kültürü egemen. Giyim, biçimi ve hatla folklor yaşatmaya uğramadan yaşıyor. Oyu ana toprak farklarla harik bir Anadolu'nun her yerinde ra

BİLGİNER

Çin'in uzun yıllardır tüm dünyaya kapalı tuttuğu başta petrol olmak üzere sınırsız doğal kaynakları Türkiye'nin yurdu Doğu Türkistan'a ilk kez Hürriyet'in ilk Türk bilimcisi ve "Divan-ı Türk" adlı ünlü sözlüğün yazarı Mahmud'a ait olduğu belirtilen mezarlar tarafından Hürriyet muhabirine (Yazısı

KAŞGARLI MAHMUD'UN MEZARI Hayatı hakkında zaten yeterince bilgi bulunmayan ilk Türk dilbilimcisi Kaşgarlı Mahmud'un mezarı, eğer onu seven bir öğrencisinin vasiyeti ortaya çıkmasaydı, hâlâ bulunamayacaktı. Kaşgar yakınlarındaki Azak köyünde ortaya çıkarılan mezarın onarımı için Çin Hükümeti 100 bin dolar ayırdı. Bulunması bilim çevrelerinde yankı uyandıran mezar, eski haline kavuşturularak ziyarete açılacak.

Yasak kentlere girdik

Engin BİLGİNER

ÇİN'in uzun yıllar tüm dünyaya kapalı tuttuğu, başta petrol olmak üzere sınırsız doğal kaynakları bulunan Doğu Türkistan'a ilk kez Hürriyet girdi.

Birkaç ay öncesine kadar "Hiçbir yabancı adım atamaz" denilerek "Yasak kentler" ilan edilen Urumçi, Kaşgar ve Turfan'a giden Hürriyet muhabiri, burada tipik bir ortaçağ görüntüsü ve şartları içinde yaşayan Uygur Türkleri ile görüştü. Kendilerini dinledi. Buradaki politik ve sosyal koşulları öğrendi. Sayılar 20 milyon satılan ancak resmi istatistiklerde 6 milyon olarak gösterilen Uygur Türkleri ile Anadolu'daki kimi yerel ağızlara benzeyen bir dile anlaştı. Bu arada ünlü Türk dil bilgini Kaşgarlı Mahmud'un geçtiğimiz yıl bulunan ve onarım nedeniyle henüz ziyarete açılmayan yıkıntı halindeki türbesini de gezdi ve ilk kez dünya ve Türk kamuoyu için resimledi.

Kaşgar yakınlarında Azak Köyü'ndeki mezar bir raslantı sonucu 1983 yılı Temmuz ayında bulundu. Bölgede arkeolojik araştırma yapan Çinli bilim adamları, adı geçen mezarın hemen 10 metre ilerisindeki bir mezarda ilginç bir yazıyla karşılaştılar. Bu yazıda, "Öğrencisi olmaktan gurur duyduğum Kaşgarlı Mahmud'un yanına gömülmek istedim. Ona ithaf ettiğim yapıtımı da ustamın mezarına gömdürdüm" denmekteydi.

Bu not üzerine kazı çalışmalarını genişleten Çinli bilim adamları, az ileride kitabesi kaybolmuş, ancak daha görkemli ikinci bir mezar buldular. Yapılan kazılarda, eski geleneklere göre mezara konmuş hayvan boynuzları ve adı geçen kitabın kalıntıları çıktı. Bu arada bölgedeki Uygurlar arasında yapılan araştırmada, bu mezarın Kaşgarlı Mahmud'a ait olduğuna öteden beri inanıldığı yakındaki bir eski ağaca da "Kaşgarlı Mahmud'un diktiği ağaç" gözüyle bakıldığı, buraya halkın bez ve çaput asarak adak adadığı belirlendi.

"Türkçe'nin ne kadar zengin bir dil olduğunu Araplara göstereceğim" diyerek 1072 yılında Divanü Lügat-it-Türk adlı yapıtını yazmaya Bağdat Halifesi'nin sarayında başlayan Kaşgarlı Mahmud, tüm Ortasya'da bir efsanevi adam olu-

rak kabul ediliyor. Yaşamı hakkındaki bilgilerin çok kısıtlı olmasına karşın, ünlü yapıtı, bilim adamlarınca eski Türkçe'nin temel kaynaklarından biri sayılıyor.

Kaşgarlı Mahmud'un mezarının bulunduğu Kaşgar yakınlarındaki Upal Nahiyesi'ne bağlı Azak Köyü, tepelik bir yer kurulu. Aşağıdaki verimli ova da üzüm ve kavun yetiştiriliyor. Burada 400 kadar Uygur yaşıyor. Mezarın onarımı için Çin Hükümeti'nin 250 bin yuán (100 bin dolar) ayırması üzerine köyün tüm erkekleri mezar inşaatında çalışmaya başlamışlar. Kaşgarlı Mahmud'un anne olarak bilinen Rabla Dudu'nu öteden beri bilinen mezarı ise oğlunun mezarından yaklaşık bir kilometre uzakta bir vadi girişinde.

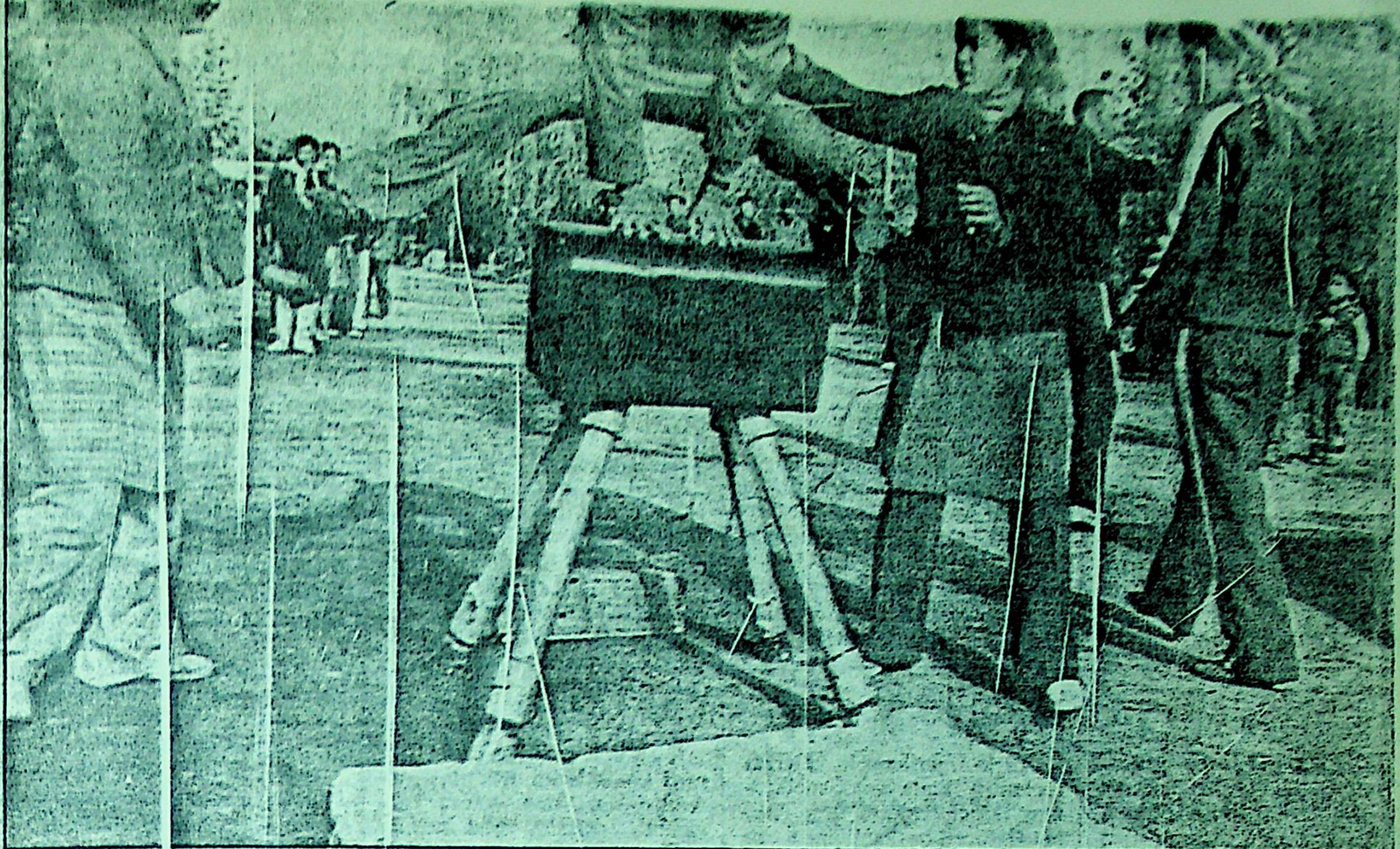
Kaşgarlı Mahmud'un mezarının, yakındaki Gobi Çölü'nün toprağına kil karıştırılarak yapılmış. Yeşil aşı boya ile boyanmış. Kilden bir damla kaplı ve türbe biçiminde. Çevresinde balta ile oyulmuş tahta işlemler var. Yaklaşık bir yıl sürecektir bir onarımdan sonra, yerli ve yabancı turistlerin ziyaretine açık bir duruma getirilmesi bekleniyor.

KAŞGARLI MAHMUD KİMDİR?

Kaşgarlı Mahmud, çağdaş anlamda ilk Türk dilbilimcisidir. 11. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Yaşamı hakkında kesin ve ayrıntılı bilgi bulunmuyor. Sadece Karahanlı soyuna bağlı bir aileden geldiği, iyi bir öğrenim gördüğü, İslâm bilimlerini öğrendiği bilinmektedir. Ünlü Divanü Lügat-it-Türk (Türk Dili Sözlüğü) adlı yapıtını kendi anlatımına göre 25 Ocak 1072'de Bağdat'ta yazmaya başladı. 10 Şubat 1074'te bitirdi. Bu eserini Abbasi Halifesi El-Muktedi Biemrillah'a sundu. Türk tarihi, coğrafyası, efsaneleri, folkloru ve halk edebiyatı konularında değer biçilmez bilgileri kapsayan bu ansiklopedik sözlük Araplara Türkçe'yi öğretmek ve Türkçe'nin zengin bir dil olduğunu göstermek için yazıldı. Esere eklenen dünya haritasında Türklerin yerleştikleri bölgeler ve komşuları olan ülke ve uluslar da gösteriliyor. Kaşgarlı Mahmud'un ilk Türk dilbilgisi kitabı olarak kabul edilen "Türk Dilinin Nahiv Cevherleri" adlı yapıtı ise henüz bulunamadı.

14 / Kırım / 5

Q

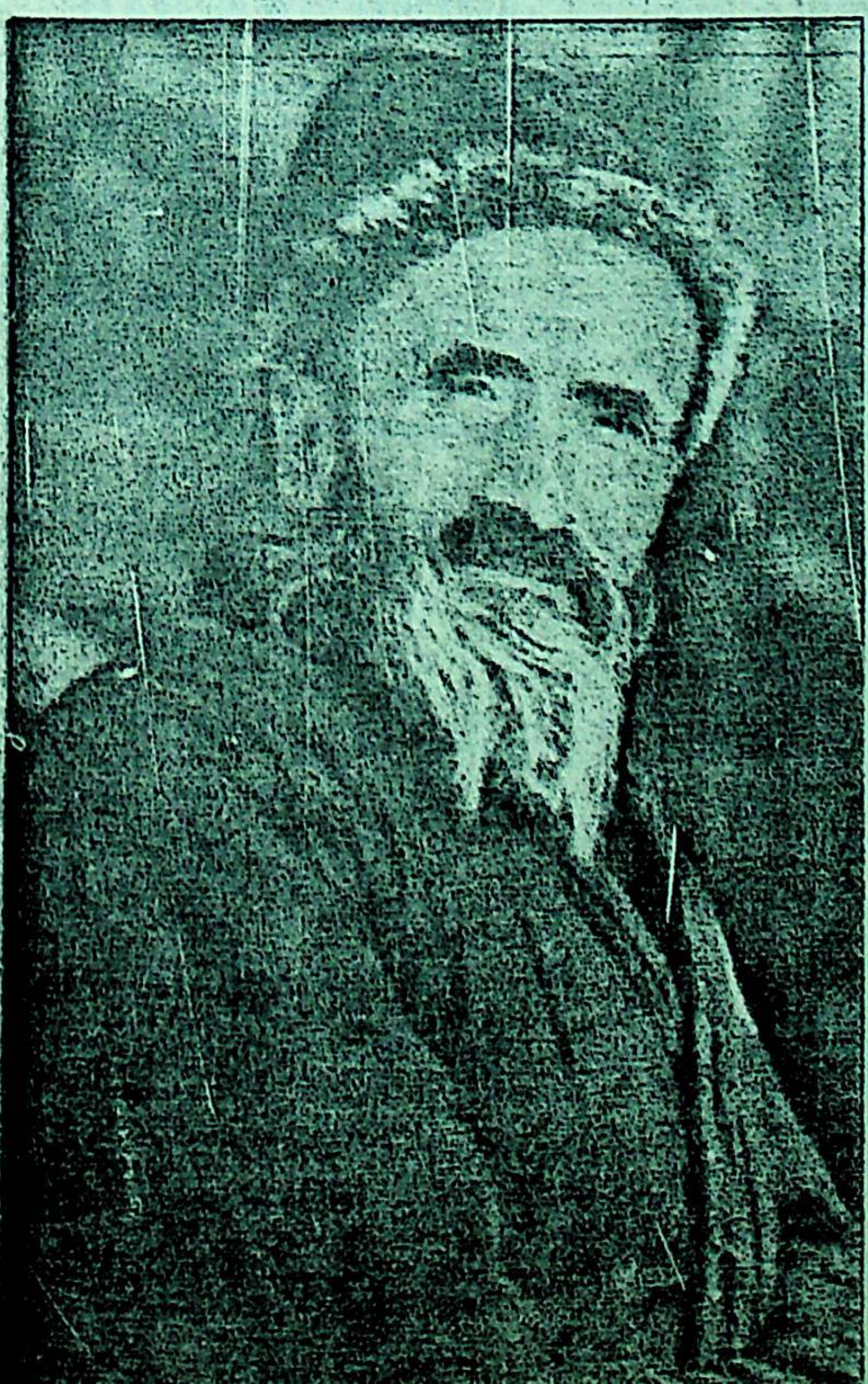

BEDEN EĞİTİMİ Çin, sporda büyük atılımlar peşinde. Birkaç yıla kadar Sovyetlere yetişmek ve onları Olimpiyat Oyunları'nda geçmek istiyorlar. Ama Uygur Özerk Bölgesi'nde, lise öğrencileri hâlâ resimde gördüğümüz koşullarda spor yapmaya çalışıyorlar. Kaşgar Lisesi'nde eşofman giyen tek kişi beden eğitimi öğretmeniydi.

Kendi yurtlarında sıkı denetim altındalar

Uygurlar "gözaltında" yasıyorlar

● Tarım sayesinde, Uygur bölgesinde ekonomik durum 5 yıl öncesinden daha iyi... Ama bu gidişle, 2000 yılında vatanlarında çok küçük bir azınlık haline gelecekler (Yazısı 17. sayfada)

14/Kasım/84

TARIMIN DEYAMI

Uygurlar "gözaltında" yaşıyorlar

hâlâ göçebe yaşamakla birlikte, Uygurlar'ın çoğunluğu belki de tüm Çin'in en iyi tarımcılarından denebilir...

Şimdi buldukları Gobi Çölü, dünyanın en amansız çölllerinden biri... Ama bir bakıyorsunuz, bu yumruk büyüklüğündeki taşlarla kaplı çölün orasında, burasında yemyeşil bitiveren vahalar... Türü meyve ağaçları, sulu ve kuru tarımı ile yemyeşil ovalar.

Peki, nereden geliyor bu tarımın suyu? Kuyulardan... Dünyada bir benzeri daha bulunmayan ve çölün ortasında açılıp, akıl almaz bir teknikle birbirine bağlanan kuyulardan. Uygurlar buna "Kariz" diyorlar. Yani Tyanşan'dan, Tanrı Dağları'nda eriyen karların sularının, günde 20-30, kimi yerde 50-100 metre derinlikten çıkarılması, eriyen karın yeraltında izlenmesi.

TARIM

Uygur bölgesinde yetişen pamuk, üzüm ve kavun, Çin'in öncünce ihraç ettiği tarım ürünleri. Özellikle 1978 yılındaki köylü reformu sonrası Uygur çiftçisi, dilediği ürünü yetiştirmekte ve pazarda satmakta serbest. Son 5 yıldır, hemen

özlemeye geldi

Türk-Amerikan YDOSG toplantısı Perle ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Necdet Öztörün başkanlığında Genelkurmay'da yapıldı.

İlki 1982 Nisan ayında yapılan Türk-Amerikan YDOSG'nun beşinci toplantısında, NATO ittifakı çerçevesinde, iki

paraya çevrilir ürünleri yetiştirmeleri sayesinde gelir düzeylerinde önemli bir artış görülmüş. Ne var ki, tarım araçları, traktör ve benzeri şeyler bu bölgede büyük lüks. Uygur çiftçisi, etiyle, tırnağıyla çoluk ve çocuğu ile tüm yıl çalışmak zorunda. Kışın sıfırın altında 30'lara inen bir soğuk, yaz aylarında da gölgede 41 derecelik bir iklim kuşağı bu ası. Yani yüzlerce ipek yolu kervanına mezar olan Gobi Çölü'nün insanları, Uygurlar...

"GÖZALTINI AKI GEZİ"

Çin Hükümeti'nin bu bölgeye bakışı da pek iyi açıcı değil. Çin'in geleneksel "sömürge yönetimi" denebilir. Halkın gerek Uygur olsun, gerek Çinli olsun, partili yöneticilere karşı genel bir soğukluğu var. Bunu en çok, Uygur Bölgesi'ne yaptığım gezide daha iyi anladım.

"Büyük gözaltı" denebilecek bir geziydi bu. Nereye gitsem, karşıma bir partili ya da partinin güvendiği bir adam çıkarılıyordu. Örneğin bölgenin "Hacı Kağrı" denilen müftüsü, gündüz İslam dininin yüceliklerinden söz ediyor, gece ise ziyafette onuruma şarap kadehini boşaltıyordu.

Kendi güvenlikleri için burada kimliklerini açıklamak istemiyorum. Ama birkaç kez, yanıma yaklaşmış, "Siz burada aldatıyorlar. Her şeyi güllük güllüştürüyorlar" diyen Uygurlar oldu.

Pekin'de, Halk Sarayı'ndaki bir yemekte bana Uygur Bölge-

si Başbakanı İsmail Amat'ı ve Uygur Özerk Bölgesi Meclis Başkanı Tomur Davamat'ı tanıştırdılar. Ağzlarından hilafsız, dirhemle laf çıktı. Konuşmadan önce, yanlarındaki Çinli yetkililerin ağızlarına bakıyorlardı aleta.

Asıl tanımak istediğim Uyguru ise, her nedense göstermediler. Tüm Uygurların nefret ettiği ve halen Pekin'de Meclis Başkan Yardımcılığı görevindeki Seypuddin'i.

Merkezi Çin yönetimini, Uygur Bölgesi'nin denetim altına alınmasında, Kaşgar ve Aksu ile diğer bölgedeki huzursuzlukların gerektiğinde bastırılmasında "değerli hizmetleri" olan bir partili... Ancak, kendisine duyulan nefret öyle boyutlara varmış ki, Çin'in şimdiki egemeni "Cüce" Deng Xiaoping bile onu mecburen Pekin'de bir tür gözaltında tutuyor. Uygur Bölgesi'ne gitmesine izin vermiyor.

Sonuç olarak, Uygur Bölgesi'nde durum beş yıl öncesine göre daha iyi. Halkın ekonomik durumu da biraz düzelmiş durumda. Ancak asıl tehlike o değil. Bu gidişle 2000 yılında, Uygur Özerk Bölgesi'nde Uygurlar'ın yalnızca adı kalacak. Nüfusu şimdiden Çinlilerle yarı yarıya paylaşırken, her yıl giderek artan Çinli nüfusu nedeniyle yalnız Çin'de değil, kendi yurtlarında da küçük ama çok küçük bir azınlık olacaklar. Yarının 1,5-2 milyarlık Çin'inde, onlara yaşama alanı kalmayacak.

YARIN: BİR OKUL,
BİR FABRİKA

15/11/84
Pcs.

Hürriyet

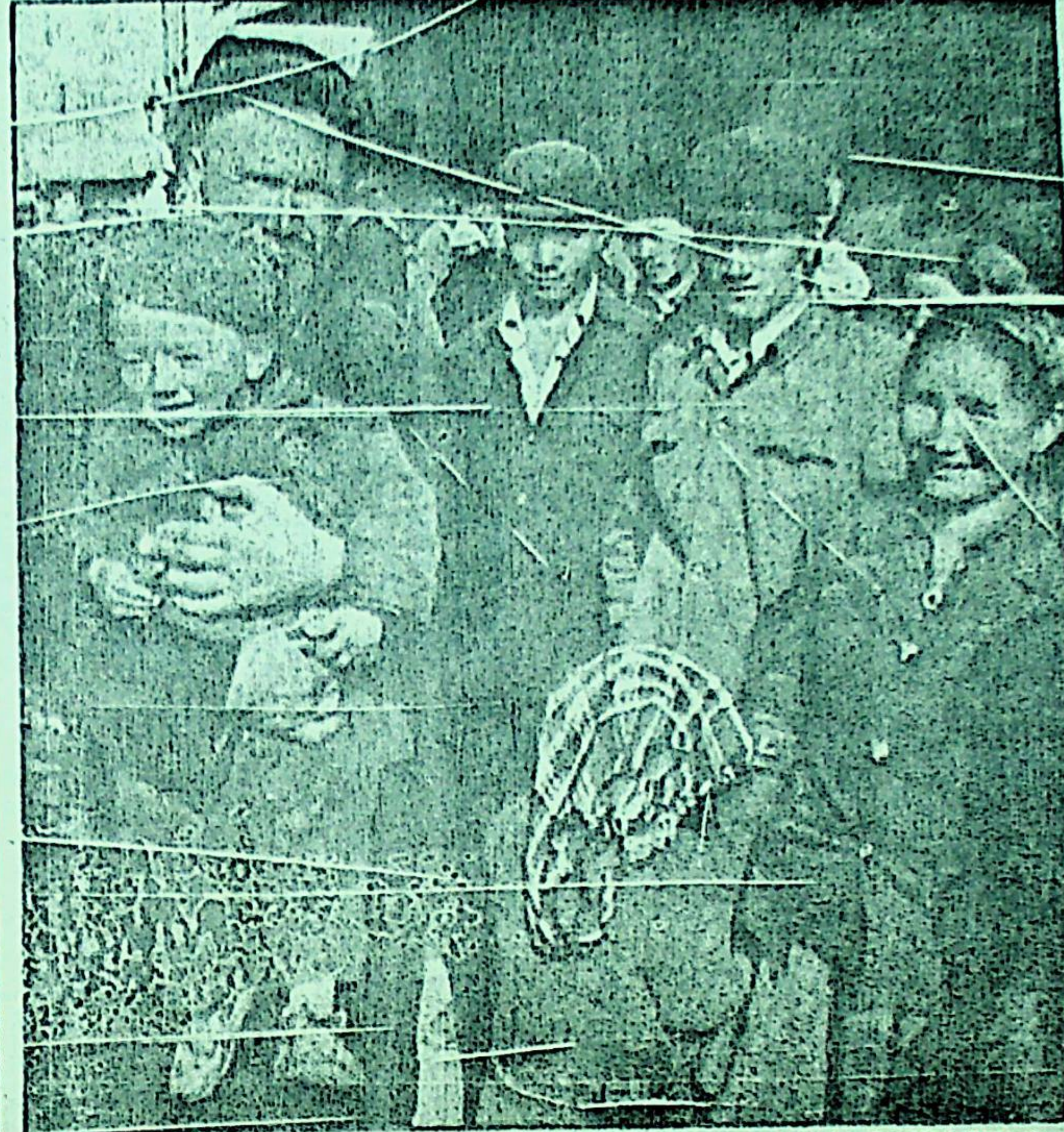
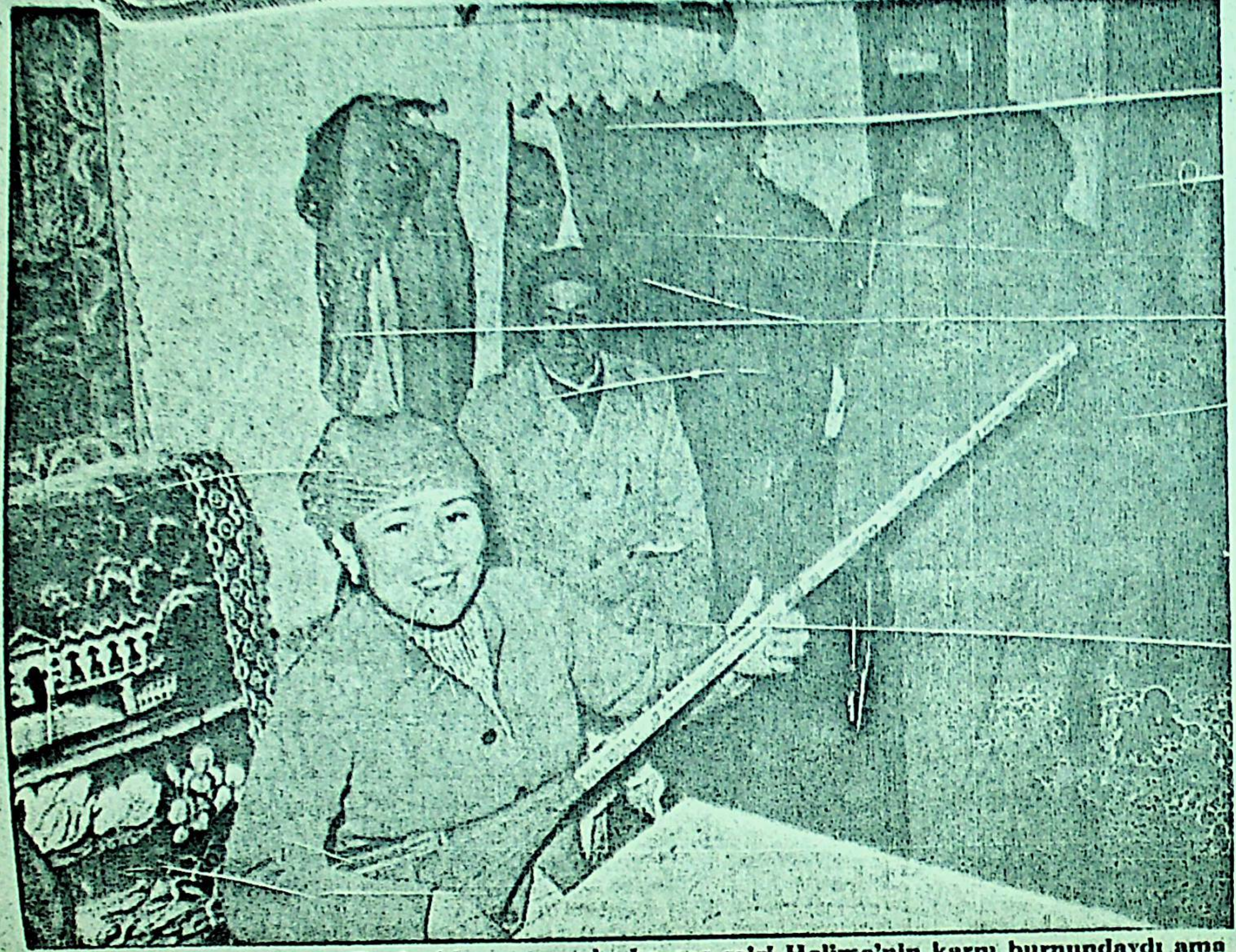
DOĞU TÜRKİSTAN'DA

Reportaj: Ençin BİLGİNLER

4

Ekonomik gerçekler Uygur Bölgesi'ni de etkiliyor

Yasak kent acılıyor

● Kaşgar Valisi, yasak şehir statüsünün kaldırılmasından sonra bölgeye yabancı sermayenin girmesi için temaslara başladıklarını söyledi. Tabii bu işe Pekin'in "evet" demesi gerekiyor.

KİMİZ denen o efsanevi içkiyi, ilk kez bu yıl Cumhuriyet Bayramı'nı kutladığımız gün yani 29 Ekim'de, Uygur Özerk Bölgesi'nde içtim. Başkent Urumçi'de devlet misafirhanesindeki akşam şöleninde. Düşümdeki kımız, hafif tatlı, kana kana içilen, serin bir içkiydi. Ama gerçek öyle olmadı.

Efsanevi kımız, ağgözlü bir büfelinin hazırladığına benzer, bol sulandırılmış, ekşi bir ayran gibiydi. Biraz da, at kokuyordu tabii.

Birkaç gündür Uygur ev sahiplerime sorup duruyordum. Pek içilmiyormuş artık. Ancak göçebe olanlar içermiş. Üstelik kimi Uygurlar at sütünden değil de, koyun sütünden "ekşiti". (Devamı Sa. 17. Slt. 1'de)

BEKLEYİŞ Uygurlar 1200 yıllık bir birlikle Çinlilerle bir arada yaşamayı bir sanat haline getirmişler. Ama gelecekte onları çok büyük bir tehlike bekliyor: Çinliler arasında eriyip yok olmak, yeryüzünden silinmiş topluluklar arasında sayılmak.

KADIN OZAN Turfan'da yaşayan kadın saz şairi Halime'nin karnı burnundaydı ama iki telli sazıyla birkaç türkü söyledi. Bunlardan biri de orada çok ünlü olan Azeri besteci Fikret Emirov'un "Dağlar Kızı Reyhan" adlı yapıtı oldu.

(C)

Yasak kent açılıyor

(Bakarakın son sayfasında)
beni" sevinmiş. Söylenişine göre, içindeki alkol oranı yüzde yirmiyi geçen, bolca içince tahi bir sarhoş edermiş insana. Ben çay içene içinde verilmi bile bitiremedim. Kanımı morak edenlere bilgi olsun...

Kanım gibi tarihin sayfalarına gömülmüş zevkler bir yana, bir de yeniden hortlayan eski kelimeler var Uygur bölgesinde. Arap harflerinin yeniden kullandıkları gibi.

No kadar köklü bir kelimelerdir, "Kullar Devrimleri" ya yandırı da var tabii. Bunlardan biri de o devirde Uygurlara kendi dillerine uygun bir alfabe hazırlanması. Latin alfabesinin biraz değişik bir türü. Örneğin "S" sesini "X" ile "Ç" sesini "Q" ile göstermek gibi.

UYGUR UNIVERSİTESİ

Çin, geçmişte üniversitesi çok bir ülke. Çince bilim. Çin yazımları değişince de aynı şekilde bu bilimlerin soyutlanması, ilmiyatın birimleri olarak saltanat geçirdi. İnanılmaz maddiyetle bu bilimlerin kökleri koptu.

Uygur Üniversitesi ise bu bilimlerin devrimden birkaç yıl önce açılmış, eski bir üniversite olarak il. bakışta eski bir eğitim öğretim gib. geliyor insana.

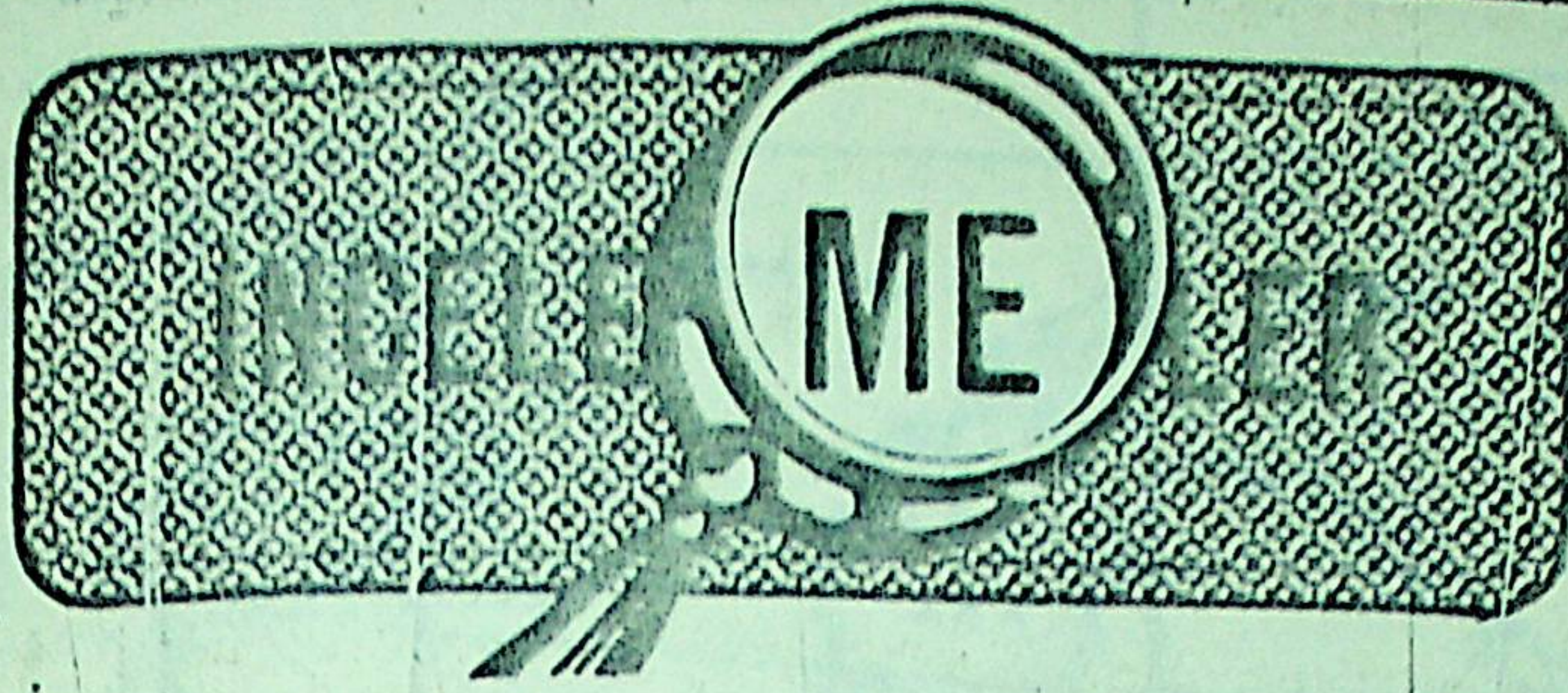
Rektör Abdülhelim Abdül...
...kasketli, iki yarı biri. Geçmişimiz yıl Türkiye'ye de gelmiş. Üniversitemin dört bin öğrencisi varmış. Yama Uygur, kalarlar Çinli, Kazak ve Hui, yani Müslüman Çinli...

Çekingen bir sesle anlatıyor bunları. Yalnızca 7 profesör, 10 doçent varmış. Okulun on bir fakültesi bulunuyor. Şimdi de yabancı dil olarak Rusça ve İngilizce öğretiliyor. Yalnızca buna Japonca da eklenecekmiş.

Japonca da nereden çıktı demeyin. Japonlar hemen tüm Çin'in yeni beyleri. Her taun altından onlar çıkıyor. Uranium' denli tek tek fabrikalarını da onlar kurmuşlar. Ayrıca petrol ve diğer sosyal sorumlulukları ilelemlenmiş, bu devrimde de onlar bulunuyor.

Şunu da hatırlayalım: bizim de her dil kökenlerimiz, bu devrimden önceki zamanda yazımları Uygurlar. Aynı zamanda çok uzakta değişik kökenlerimiz de var. Aynı zamanda, doğu kültürümüzün, bu devrimde de onlar kurmuşlar. İnanılmaz maddiyetle bu bilimlerin kökleri koptu. Aynı zamanda, doğu kültürümüzün, bu devrimde de onlar kurmuşlar. İnanılmaz maddiyetle bu bilimlerin kökleri koptu.

—BİTTİ—

İPEK YOLU

Prof. Aydın YALÇIN
ODTÜ

84 yılının son aylarında (Kasım-Aralık) TRT Televizyonunda son derece ilginç bir belgesel film dizisi seyrettik. Tarihi "İpek Yolu"nu konu alan Çin-Japon yapımı bu film, Türkiyede her kesitten halkın büyük ilgisini çekti. Bir kısım insanımız bu filmi belki Dr. Cousteau'nun deniz altı alemindeki doğa harikalarını seyrederek gibi, doğal bir merakla izlemiş olabilir. Çünkü Altay Dağlarının azameti, Taklamakan çölünün insana ürküntü veren kum tepeleri, Lob Nor gölünün, ölü bir doğa ortasında ansızın beliren berek suları, filme ve resimlerine coğrafya açısından bakan seyircileri bile büyüleyecek nitelikteydi. Fakat Film Kuzey Batı Çindeki Kansu Eyaletinden sonra, Doğu Türkistana (Sinkiang) geçince, coğrafi manzaralar, biz Anadolu Türkleri için, birden bire tarihi bir anlam kazanıyordu. Urumçi, Turfan, Barköl, Çerçen, Kaşgar gibi şehirlerin manzaraları, camiler, pazar yerleri, dükkânlar ve evler, develer, atlar ve eşekler, birden Doğu ve Orta Anadolu'da hâlâ bol bol gördüğümüz manzaraların çağrışımını uyandırıyor. İlk okuldan itibaren tarih derslerimizde hikaye gibi okuyup, hafızalarımızda tortu bırakan "Türklerin Anayurdu Orta Asya" kavramı, birden somut bir anlam kazanıyordu.

Ben bu duyguyu ilk defa 1967 yılında resmi bir heyetle Batı Türkistana, Sovyet Orta Asyasına gittiğimiz zaman, Taşkent ve Semerkant gibi Türk şehirlerini gördükten sonra hissetmişim. Hatta heyette bulunan bir arkadaşım (Eski TBMM Başkanı Sahit Osman Avcı) bana aynen şunları söylemişti:

"Buralarda kerpiç evleri, söğüt ve kavaklarla çevrili bahçeleri, yük taşıyan eşekleri, tozlu sokaklarda yalın ayak koşan çocukları ve mahalli halkın yüzlerinden, bakışlarından yayılan sıcaklığı gördükten sonra, tarih kitaplarında okuduklarımıza ilk defa gerçekten inandım. Bana tarihte okuduklarımız evvelce bir masal gibi geliyordu ve yazılanlara şüpheyle bakıyordum. Orta Asya nere, Anadolu nere diye düşünüp, Anayurt efsanesini bir hikaye gibi kabul ediyordum. Bu seyahat bende bile bir eğitim devrimi yaptı."

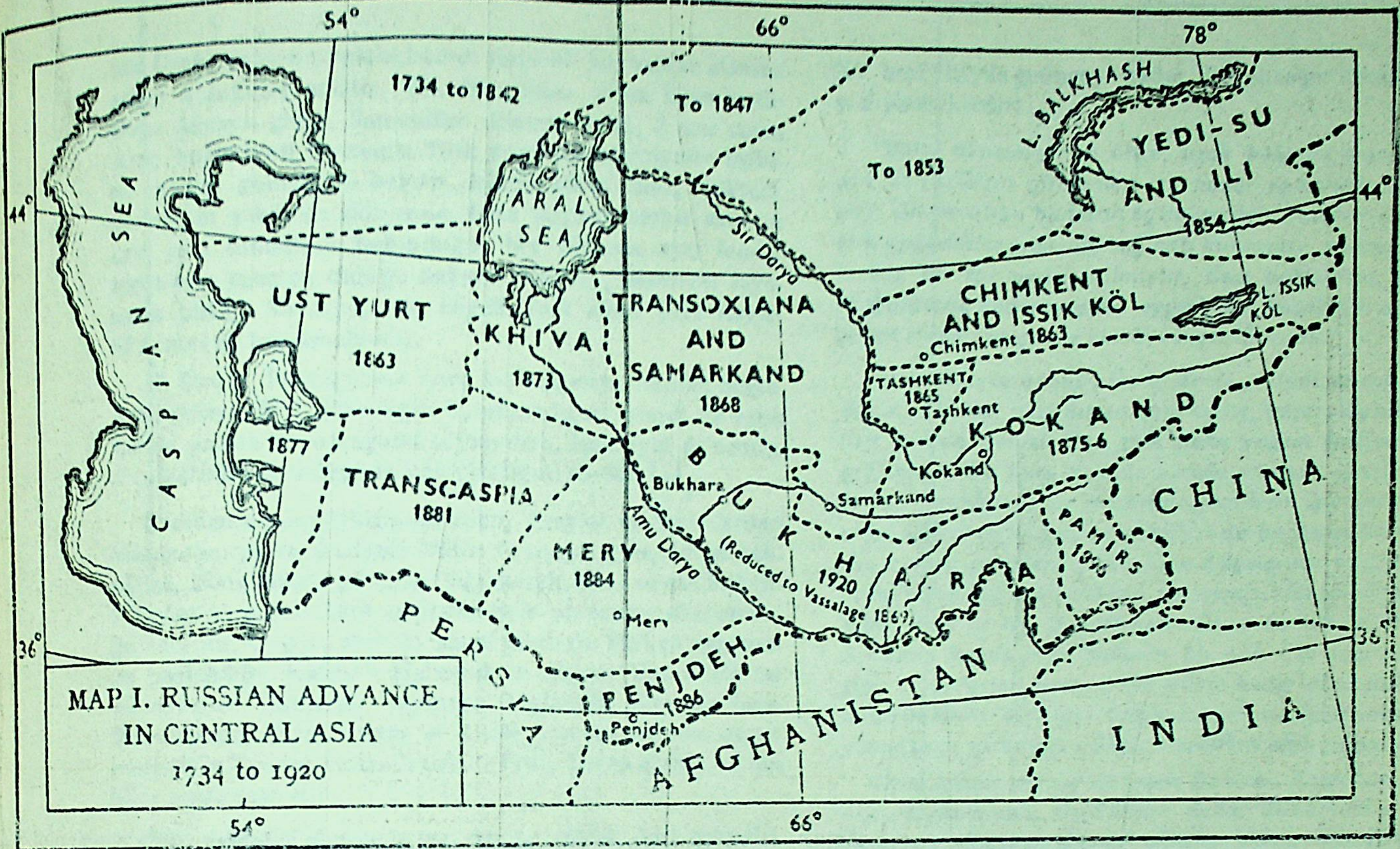
Sarıyorum ki, TRT bu "İpek Yolu" belgesel filmini Türk halkına göstermek suretiyle, gerçekten bir eğitim devrimi yaptı. Kiminle konuşsak hemen, Turfan şehrindeki pazar yerinde satılan kavunların, Uygur ve Kazak Türklerinin kıyafet ve konuşmalarının, ne kadar Anadolu'yu hatırlattığını söyleyip, izlenimlerini özetleyiveriyor.

TRT 30 Aralık günü, bu filmin milyonlarca Türk seyircisini derinden etkilediğini hissederek, gene televizyonda bir açık oturum düzenledi. Ankara Üniversitesinden Prof. Oluş Ank'ın başkanlık ettiği bu panelde Çin tarihi uzmanı Doçent Pulat Otkanla, İstanbul Üniversitesinden Prof. Emel Esin konuştular. Çin-Japon yapımı filmin, Türk tarihi ve Türk dünyası açısından son derece önemli olan, fakat Çince isimler ve yetersiz açıklamalar nedeniyle, tam olarak aydınlanmayan yönleri hakkında tamamlayıcı bilgiler verdiler. Doçent Otkan Çin kaynaklarına göre, İpek Yolunu açan, bunu uzun süre egemenliği altında tutan Türk devletleri hakkında

açıklamalarda bulundu. Milattan önce III. yüzyılda, M.S. I. inci yüzyıllar arasında, Hun imparatorluğunun İpek Yolunu kontrolü altında tuttuğunu, Çine at ve kürk gibi mallar satarak, bu ülkeden ipekli kumaşlar aldıklarını, son derece önemli bir ticari ilişki içinde bulduklarını anlattı. Hunların sosyal, siyasi, askeri kurumları hakkında bilgi verdi. Orta başı, Yüzbaşı, Binbaşı gibi yöneticilerin başında bulunduğu askeri birliklerin, hakani seçmek için toplanan kurultay gibi müesseselerin temelini Hunlardan başlattığını hatırlattı. Filmde görülen altın ziynet eşyasının, bibloların bu dönemdeki sanat, kültür ve teknoloji düzeyi hakkında bize fikir verebilecek nitelikte eserler olduğunu ve eski Türk uygarlığının niteliği hakkında çok aydınlatıcı kanıtlar olduğunu belirtti. M.S. V inci yüzyıldan kalma mağaralardaki buda heykellerinin, ziynet eşyasının Kansu Eyaletinde egemen olan Hunlar ve Tabkaç hükümdarları zamanından kaldığını hatırlattı.

Bayan E. Esin de, Kansuda uzun süre egemen olan Göktürk ve Uygur döneminden kalma tapınaklarda IX ve X uncu yüzyıllara ait pek çok Türkçe yazma ve kitabe bulunduğunu söyledi. Hunlardan sonra Göktürk devletinin kurulduğunu hatırlattı. Doç. Otkan da, Hunlar parçalandıktan sonra, Baykal Güneyinden Hazar Denizine kadar olan bölgeyi Göktürklerin ele geçirdiğini, Ak Hunları yenerek, Orta Asyaya egemen olduklarını, İpek Yolunu kontrol altına alarak, İranda Sasani Devletiyle komşu olduklarını söyledi. İranlıların dostane ve barışçı ilişkiler kurmayı reddetmeleri üzerine, Hazarın Kuzeyinden, Karadenizden Roma ile ticari ilişkiler kurduklarını hatırlattı. Göktürk döneminde ulusçuluk fikrinin doğduğunu söyledi. E. Esin de Çinden Romaya kadar uzanan geniş bir bölgede kurulmuş olan Göktürkler döneminde yazılı metinlerde Türkistan sözünün geçmeye başladığını hatırlattı. Turfan, Hoten, Miran gibi şehir ve bölgelerin Göktürk beylikleri olduğunu, Türk kavimlerinin bu bölgelere yerleşip, çoğunluğu oluşturduğunu, Kargı denilen ve filmde askeri kaleler olarak gösterilen zincirleme askeri tesisler kurulduğunu, burçlarından ateş yakılarak, uzak yerlere düşmanın geldiğinin haber verildiğini anlattı. 745 yılında Göktürkler sona erdikten sonra, Uygurların ortaya çıkışını anlattı. Budist dine (Burkan) mensup uygurların yaptığı budist mağara tapınaklarında 1 inci ve 2 inci Türk sanat döneminin yer aldığını, portre sanatının çok ilerlediğini, uygur kültür ve medeniyetinin 8-15 inci yüzyıla kadar parlak bir şekilde sürdüğünü belirtti. Bu bölgede, İslamiyetin yayılmasına kadar, parlak bir uygur kültürünün yaşandığını, Filmde Japonların da ilgi duyduğu dört telli sazın, Dede Korkut hikayelerindeki Kopuz'dan başka bir şey olmadığını hatırlattı. (E. Esin'in bu oturumda yaptığı konuşmaların bir özeti, 3 Ocak tarihli Tercüman gazetesinde A. Kabaklı tarafından da nakledilmiştir).

İpek Yolu filminin Kaşgar şehrine gelen bölümünde, Ramazan ayı olduğu için, camileri dolduran halkın kalabalık-

-- Orta Asya'nın Rusların Eline Geçişi. . .

lığı, bu bölgelere 2. Yüzyılda gelen müslümanlığın varlığını ve izlerini simgeleyen bir manzara oluşturuyordu. Karahanlı sülalesine mensup Satuk Buğra Han, çocuk yaşta iken, İpek Yolu üzerindeki Kaşgar'dan geçen müslüman tüccarlardan İslamiyeti öğrenip gizlice müslüman olmuştu. Hükmüdar olunca Tebaası olan türk halkı kitleler halinde müslümanlığı kabul ettikten sonra, Türk-İslam uygarlığının bu bölgelerde yeni bir dinamizm yarattığı dönem başladı. Budist geleneği izlerini taşıyan sanat eserleri, edebiyat, müzik, mimari gibi çeşitli alanlarda İslami unsurlarla karışmaya başladı. Camiler, medreseler, minareler, çiniler bu dönemde şehirlerin havasına yeni bir renk kattılar. İslami Türk edebiyatı da bu dönemde Kaşgar'da doğdu. Büyük ansiklopedist, lugatçı Kaşgarlı Mahmud, yüz yıllardır ticarete, diplomasi-de ortak dil olarak kullanılan ve büyük bir uygarlık birikiminin simgesi olan Türkçenin, en az Arapça kadar zengin ve işlek bir dil olduğunu göstermek amacıyla Divanı Lugatı Türkü Kaşgarda yazdı. Türk geleneklerini, İslami kurallarla bağdaştırarak, Türk düşünce, ahlak ve müesseselerini anlatan Kutadgu-Bilig'i yazmış olan Yusuf Has Hacib de Kaşgarlı idi.

UYGARLIK KÖPRÜSÜ ORTA ASYA

İpek Yolu belgesel filmi dolayısıyla, bu yolun geçtiği bölgelerin biz Anadolu Türkleri için arzettiği önem, bir psikolojik çağrışım, yahut bir iç güdü olarak, hemen herkesin ruhunda bir dalgalanma yarattı. Bugün şehirleşmenin, endüstrileşmenin, geleneksel hayatımızın izlerinin giderek silinip, çağdaşlaşmanın hızlandığı bir dönemin tam ortasındayız. Böyle bir ortamda, uluslararası ilişkilerde karşılaştığımız sorunların da etkisiyle ülkede bir bilinç altı eğilimi olarak, "geçmişini hatırlama, köklerini arama" ihtiyacının daha çok duyulmaya başladığını hissediyoruz. TRT Televizyonunda Marko Polo adlı bir başka belgesel filmle birlikte gösterilen "İpek Yolu", aydınlar ve kitleler arasında gide-

rek daha güçlü bir şekilde duyulan geçmişe merak hissini katarlayıcı bir etken oldu.

Milli tarihimizi, millet olarak benliğimizi daha bilinçli bir şekilde öğrenip anlayabilmek açısından bu iki film hemen herkeste ciddi bir merak uyandırdı. Zihnimizin bir kenarında düğümlemlenip kalan eski bilgilerimize yeni bir ışık, yeni bir anlam kazandırdı. Tarihçilerimiz arasında Köprülü'den Zeki Velidi Togan'a kadar, Türk tarihinin bir bütün olduğunu durmadan hatırlatan bilim adamlarının ne demek istediklerini, bir çok kimsenin şimdi daha iyi anlayacağını sanıyoruz.

Gök-Türkleri, Karahanlıları, Harzemşahlıları bilmeden, Selçukluları Osmanlıları anlamamanın mümkün olmadığını durmadan söyleyen Köprülü'nün uyarıları, bu filmler sayesinde daha somut bir nitelik kazanmış oldu. Türk kültürünün, edebiyatının, müesseselerinin, Hind, Çin, İslam ve Greko-Romen kökenli Akdeniz uygarlıklarının izlerini taşıdığını bugün artık ciddi bütün tarihçilerin kabul ettiklerini görüyoruz.

Türk tarihine ve milli kültürüne bu açıdan bakan Prof. Zeki V. Togan, "Umumi Türk Tarihine Giriş" ve "Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi" adlı antısal kitaplarında Orta Asyanın nasıl bir uygarlık köprüsü olduğunu, Türklerin tarihini, milli kültürümüzün kökenlerini, bu olayı hesaba katmadan tam olarak anlamamanın mümkün olmadığını açık bir şekilde göstermektedir.

"Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi" adlı yapıtında Prof. Zeki Velidi Togan, M.Ö. II. Yüzyılda Göktürklerin, Orta Asyada İskenderin kurduğu Grek-Baktriya devletini yaktıktan sonra, Doğu-Batı ticareti ve dinlerin karışması olayının hızlandığını, Akdeniz ve Mezapotamya uygarlıklarının Orta Asyaya yayılmasıyla, Çin-Hind ve Akde-

nlz Greko-romen uygarlıklarının nasıl bir kaynaşma alanına sahip olduğunu anlatır. VII. Yüzyıldan sonra İslamiyetin Orta Asyaya gelişi, Samanlılar dönemi dahil, 3 asır süren Arap hakimiyeti sayesinde Türk yurduna İslamiyetin birlik ve istikrar getirdiğini belirtir. İslamiyetten önce, Göktürk devletinin yıkıldığı dönemde, Orta Asyada her bir vadinin ayrı ayrı dinlerinin bulunduğu, her bölgede ayrı feodal birimlerin egemen olduğu dağınık düzenin, İslamiyet sayesinde birliğe kavuştuğunu, büyük Türk alimi Orta Asyalı El Biruni de belirtmektedir.

El Biruni, İslamiyetten önce bu bölgelere batıdan bilgilerin gelmediğini, güvenliğin bulunmadığını, şimdi ise artık şarkla garbın bir olduğunu söyleyerek, İslamiyet döneminde ulaştırma ve iletişimin kolaylaştığını söyler. (1)

Karahanlıların, Baktriyalılardan, Araplar ve İranlılardan Mezopotamya ve Akdeniz kültür ve uygarlığını, devlet tekniğini, İslami dünya görüşünü öğrenerek, hind ve çin kökenli budist ve pagan Türk gelenekleriyle bir sentez oluşturduğunu anlatılır. Uygur yazısıyla İslami eserlerin Türkçe yazılmaya başlandığı, Kaşgarlı Mahmud ve Ahmet Yesevi'nin bu dönemlerde fikirlerini yaymaya başladığı, Karahanlılarla Selçukluların birbirleriyle ve Çinle yazışmalarında uygur harfleriyle Türkçe kullandıklarını Prof. Togan etrafı bir şekilde anlatmaktadır.

Orta Asyanın dünyada mevcut en büyük dört uygarlık merkezinin bulunduğu bir bölge olduğunu, buranın Çin, Hind, Mezopotamya ve Akdeniz uygarlıklarının bir buluşma alanı, bir köprü olduğunu ilk farkedenden birisi de Rus tarihçisi Bartold olmuştur. Köprülünün de belirttiği gibi, Orta Asya tarihini o zamana kadar, ilkel göçebe kabileler arasında otlak kavgasından oluşan olaylar dizisi şeklinde gören yüzeysel tarihçilerin yanlış olduğunu, ilk defa Bartold belgelemiştir. Cengiz Devletinin teşekkülünü incelemek ve araştırmak üzere, Orta Asyaya gelip kazılar ve araştırmalar yapmaya başladığı zaman, bu bölgede gayet parlak uygarlıkların egemen olduğunu, ilkel göçebe kavimleri yerine, büyük şehir uygarlıkları kurmuş, güçlü ve zengin devletlerin gelip geçtiğini ilk defa farketmiştir. Bu bölgelerde kurulmuş olan çeşitli Türk devletlerinin tarihini anlamadan Cengiz Moğol devletinin anlaşılamayacağını görmüş ve Türk tarihine Bartold'un 1896 yılında yazdığı kitaptan sonra başka bir açıdan bakılmaya başlanmıştır.

TOYNBEE VE UYGARLIKLARIN KARIŞIMI

İnsanlık tarihine medeniyetlerin doğması ve batması süreci açısından bakan ünlü bilgin ve tarihçi Arnold Toynbee, "Civilization on Trial" adlı kitabında, evrensel uygarlık tarihi bakımından Orta Asyayı ve Türk tarihini farklı bir perspektif içinde görür.

Uygarlıkların evrenselleşmesini, kendi içine kapanıp kalarak, söniş ve kuruyuşunu, Yunan ve Roma medeniyetleri de dahil, 20 civarında medeniyet sisteminin örnekleriyle hatırlar. 1500 yılı civarında Portekizli Vasko Da Gama'nın Ümid Burnunu dolaşarak, Akdenizle Hindistan ve Uzak Doğuyu birbirine bağlayan keşfinden önce, Türklerin Orta Asya Steplerinde atlarıyla dünyanın belli başlı uygarlıkları arasında bir bağ kurmuş olmalarının uygarlık tarihi açısından önemini uzun uzun anlatır. Vasko Da Gama'dan önce denizleri aşarak, bir birinden ayrı uygarlık bölgeleri arasında bağ kurmaya çalışan bazı denizci milletler olmuştur. Fakat deniz yolu hiç bir zaman devamlı bir bağ olmamıştır, ta

XV inci yüzyıla gelinceye kadar. Toynbee bu konuda şunları söylemektedir:

"Batı denizcilerden önce, uzak bölgeler arasında dolaşan denizcilerin girişimleri ne kadar romantik ve macera dolu olursa olsun bunların açtıkları deniz ulaşım hatları, çeşitli uygarlıklar arasında bağlantı kurmakta, ancak ikinci derecede bir rol oynayabilmiştir. Esas bağlantıyı, Sahradan Moğolistan'a kadar uzanan uygarlıklar kuşağının ortasından geçen stepler ve çöller zinciri oluşturuyordu.

İnsanlık için bozkır, bir iç deniz gibiydi; ancak bu susuz deniz, XV inci yüzyılın sonuna kadar, beşeri ilişkiler açısından gerçek denizlerden çok daha yoğun faaliyete imkan sağlamıştı. Bu kuru denizin kıyıda yürüyen gemileri ve rihatsız limanları vardı. Bozkır da gemilerin işlevini denizler ve atlar üstlenmişti: kervan şehirleri de bozkırın limanlarıydı. Bu kervan şehirleri, çölün kum dalgalarının ekili arazi kıyılarında son bulduğu vahalar ve terminüsler idi- Petra ve Palmira, Şam ve Ur, Timurlenk'in Semerkand'ı ile, Büyük Çin Soddinin kapılarında bulunan bir çok Çin ticaret merkezi gibi. . . Milattan sonra 1500 yılına kadar dünyanın değişik uygarlıklarını birbirine bağlayan gerçek taşıt araçları, okyanus aşan yelkenliler değil, bozkırları aşan atlardı.

Gördüğünüz gibi, o dünyada Babürün Fergonası, bir merkez oluşturmuştu ve Türkler Babür döneminde, milletler cemiası içindeki en önemli ulus idi. Zamanımızda dünya tarihinin Türkler etrafında oluştuğunu öne süren bir görüş, Osmanlı toplumunun Batılılaşması davasının en son ve en önemli temsilcisi olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından savunulmuştur. Bu görüş, kendi ulusuna moralini yeniden kazandırmak amacıyla ileri sürülmüş parlak bir araç olduğu kadar, gerçek bir tarihi sezginin de çok güçlü bir göstergesi olmuştur. Zira, Milattan sonra IV. Yüzyılda Hind-Avrupa ırkından gelme seleflerini bozkırdan sürüp çıkardıkları dönemden, imparatorluklarının dağılmaya başladığı XVII inci yüzyıla kadar, Türk kökeninden gelen halklar, Vasko Da Gama'dan önceki Asya uygarlıklarının temel taşı oluşturmuşlardı. Bu 1.200 yıl süresince, değişik uygarlıklar arasındaki kara irtibatı, Türklerin bozkırdaki güçlerinin kontrolü altında idi. Türkler Vasko Da Gama'dan önceki dünyada ellerinde tuttıkları bu merkezi durum sayesinde, Mançuryadan Cezayire, Ukraynadan Hind Yarımadasına kadar, doğuya, batıya, kuzeye ve güneye seferler düzenleyerek bu geniş bölgeleri ele geçirdiler." (2)

Toynbee, Batı dünyasının evreni kendi ekseninde, yani batı ekseninde dönen bir zihniyet içinde görmeye devam edemeyeceğini, uygarlığımızın bünyesi içinde, Çinli, Japon, Hindli, Müslüman, Ortodoks, Hristiyan bir çok farklı unsurların karışmasından oluşmuş bir halitanın söz konusu olduğunu hatırlatmaktadır. Burada Sokrat ve Efiatun yanında, Confucius Lao-Tse, Gautama Budha, İsa, Muhammed, İbni Haldun, Lenin, Gandi, G. Washington, Mazzini gibi bir çok simanın yan yana sahnede yer alacaklarını haber vermektedir. Çağdaş dünyada insanları ve uygarlık bölgelerini, birbirine bağlayan araçların artık ne bozkır, ne de okyanuslar olmayacağı, fakat hava yolunun, arz yuvarlağında ki dağlar ve denizleri aşan kolaylıklarıyla, uygar dünyanın birliği ve bütünlüğünün sağlanabileceğini hatırlatmaktadır. Bütün insanlığı kapsayan çağdaş uygarlığın mesajının Fransız devrimiyle Avrupanın uzak köşelerine taşındığını, Bol-

şevik devrimıyla bunun Okyanus kıyılarından Pasifik kıyılarına kadar yayıldığını, dünyada çağdaş uygarlığın henüz uyandıramadığı bir buçuk milyara yakın insanın yaşadığı gelişmemiş bölgeler bulunmakla beraber, bunların da çok yakın bir gelecekte bu ortak uygarlık kuşağı içine girmelerinin beklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Alanı genişlemiş olan bu yeni uygarlık alemi merkezinin, Babürün vatanı olan Fergana vadisinde, Hind, Çin, İran, Suriye, Yunanistan'da doğan dinlerin, felsefelerin buluşma yerleri ve tartışma alanları olan Orta Asya ve Maveraünnehir yöresinde olabileceği kehanetini ileri sürmektedir. (3)

DEĞİŞEN DÜNYA EKSENİ

Bundan kırk yıla yakın bir zaman önce Toynbee'nin yaptığı bu kehaneti, olaylar doğrulamaktadır. Bugün Avrupa artık dünya stratejisinde tek ve en önemli stratejik bölge olmaktan çıkmıştır. Dünya politikasını global boyutlar içinde düşünen Amerikalı strateji uzmanları, Amerika için Avrupanın tek ve en önemli stratejik bölge olmaktan çıktığını bir süredir söylemeye başlamışlardır. Amerikanın ekonomik çıkarlarının bütünü hesaba katıldığı zaman, Uzak Doğu artık bir kaç yıldır, Avrupanın önüne geçmiş bulunmaktadır. Amerikanın ihracat ve ithalat bağlarının oluşturduğu dış ticaret ilişkileri açısından Uzak Doğu Avrupayı geçtiği gibi, Orta Doğu da bunun arkasından gelen "Üçüncü Stratejik Bölge" olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Başkan Carter'in eski Güvenlik İşleri danışmanı Prof. Brejniski, bu üç önemli stratejik bölgeyi, Avrupa, Orta Asya ve Uzak Doğu olarak sıralamıştır.

XX inci yüz yıl sona ererken, Anadolu ve Orta Asya, tıpkı Vasko Da Gama döneminden önceki dünyada olduğu gibi, uygar insanlığın en yoğun ticari ve manevi ilişki zinciri kurmuş olduğu bir kuşağın içinde şimdi yeniden kendisini bulmaya, yahut da bunu hissetmeye başlamıştır. Çinliler ve Japonlar, milli hayatlarında, tarihi perspektife önem veren, tarih bilinci içinde geleceklerine yön vermek isteyen insanlar olarak, son yıllarda geleneksel "İpek Yolu" konusu üzerinde büyük bir ilgi ve merak duymaya başlamışlardır. TRT televizyonunda seyrettiğimiz bu belgesel film serisinde, bu konunun biz Türkleri en çok ilgilendiren yanları bulunduğunu, çok az tarih bilgisi olan sıradan bir vatandaş bile hissetmiştir.

Bugün Orta Asya, İpek Yolunun geçtiği Türk İlleri, Babürün yurdu içinde yer alan Afganistan, yeniden günün konusu olmaya başlamıştır. Prof. Toynbee'nin geleceğin dünyasının merkezi olarak gösterdiği Babürün Fergana Vadisi, Sovyet işgali kuvvetlerinin beş yıldır savaş verdiği Afganistanın hemen ötesindedir. O Afganistanki, Babürün ünlü "Hatıratında", XVI inci yüz yılda bile dünya ticaretinin merkezlerinden biri, İpek Yolu'nun canlı güzergahlarından biri idi. Babür "Vekayi" adı verilen hatıratında, Kabil ve Kandeharın zenginliklerinden, her yıl bu şehirlere gelen kervanların sayısının çokluğundan uzun uzun söz etmiştir. Babür bu konuda şöyle demektedir:

'Hindistan ile Horasan arasındaki kara yolu üzerinde iki ticaret merkezi vardır. Biri Kabil, diğeri de Kandehardır. Fergana, Türkistan, Semerkand, Buhara, Belh, Hisar ve Bedehşan'dan kervanlar Kabile gelirler. Horasandan Kandehara giderler. Hindistan ile Horasan arasındaki yol bu vilayetten geçer.

Fevkalade iyi bir ticaret yeridir. Tüccarlar Çine veya Rum'a gitseler bile, ancak bu kadar ticaret yapabilirler. Kabile her sene yedi, sekiz veya on bin at gelir. Aşağı Hindistandan da on onbeşbin veya yirmi bin kervan gelir. Hindistandan bir de beyaz elbiselik, ham şeker ve baharat getirirler. Bir çok tüccarlar, ona karşı otuz kırk kazanca razı olmazlar. Kabilde Horasan, Irak, Rum ve Çin malları bulunur ve burası Hindistanın asıl pazarıdır.' (4)

Babür Şah'ın hatıratında sözü edilen bölgeler ve şehirlerde bugün Sovyet orduları, Mücahitlere karşı beş yıldır savaş vermektedir. Batılı uzmanlar Sovyetlerin İran ve Belucistan üzerinden Basra Körfezinin kontrolünü ellerine geçirme hedefi güderek bu istilayı başlattıklarını söylemektedirler. Sovyetler Birliğinin stratejik hedeflerinin bundan da geniş ve yaygın olduğu söylenebilir. Belki de Moskovadaki liderler, iyi bir Jeopolitik mantığıyla, Toynbee'nin yeni uygarlığın merkezi olarak işaret ettiği bölgede, tam egemenlik kurarak dünyanın geleceğini ipotek altına almaya çalışmaktadır. İpek Yolu filmi bizde böyle bir düşünce akını ve fikir çağrışımı uyandıracak kadar belgesel bir kaynak olmuştur.

- (1) Z.V. Togan, AGK, s. 96
- (2) Arnold Toynbee, "Civilization on Trial", Oxford University Press, 1949 s. 68-70
- (3) Aynı Eser, s. 90-93
- (4) "Vekayi" (Babürün Hatıratı), Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan, Çağatay Türkçesinden Anadolu lehçesine Prof. Reşit Rahmeti Arat tarafından çevrilen 2 ciltlik kitabın 2 Cildi s. 139-140 dan aktararak, Yeni Forum, 1 Aralık 1981 sayısında, Prof. A. Yalçın'ın "Türk Uygarlık ve İktisat Tarihinde Babür Şah" adlı makale.

Sekerbank 5000 Kat büyüdü

30 yıl önce tecrübenin dinamik aşaması bu Yaşlı ve yorgun değil, tecrübeli ve dinç 13 Milyar sermayesiyle simgelenen teminat hakk eden bir banka oldu Şekerbank. 30 yılda 5000 kat büyüdü İhracatçılara, çiftçilere.

senayecilere ve bütün tasarruflar sahiplerine girdi yepyeni bir kucak açtı. Gelen bir göz sen 1 Milyon çıktığın toprağın başladığı Türkiye de her 45 kıştan birinin ortak olduğu bankaya. Büyük Şekerbank'a.

ŞEKERBANK
sermayesi 13 milyar

Tercüman Doğu Türkistan'da

84 Model

● Türkiye dışında Türklük görmüş diyenlere, Doğu Türkistan'dan selâm olsun

- Evren, Başkan Reagan'ı nerede geçti?
- "Evren dede"ye, Çin'den selâm var...
- 10 milyonluk Pekin'de, 180 binlik "İslâm adacığı"

● Evren, Başkan Reagan'ı nerede geçti?

84 Model ÇİN

Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri, TERCÜMAN'ı okuyup anlayabilmek heyecanını yaşadılar. Gazetemiz, serecek, okşanarak elden ele dolaştı. İçlerinden biri, "Karındaşım, bunu özümne bırak" dedi. İtina ile katlayıp cebine koydu.

Tercüman Doğu Türkistan'da

Ancak bu bir ismi bile de

resmi kelimeler

● Çinliler, herhalde partimiz ruya bile görmeyenler. Çok çok kelimelerden biri "dang", yani parti.

● "Ceyhan Atları"na bir... Türk... ciler... için... Sedat... rüle... pis: tek eser.

● "Yasak şehit" Kaşgar'a giren ilk Türkler.

● Kaşgar'da "A" Türk sınıfı.

● Kaşgar'da bir cuma namazı... Binlerce el uzanıyor: "Karındaşım Rahmet".

● Özal'ın için çeklik gözlü modeli.

● Üniformasını arayan ordu.

● Çinliler artık aç değil... Ama ben açım...

Kaşgarlı Mahmut'un restore edilen türbesini fotoğraflamak, ilk defa TERCÜMAN'a nasip oldu. TERCÜMAN muhabiri Ceyhan Atılgan'ın, ilk Türk bilim adamının geçen yıl bulunan kabrinde, bir Fâtıha okudu.

bir Batılı'nın, özellikle Türk'ün sokulmadığı bölgeye ilk olarak biz girecektik. İlk Türkçe sözlük olan Divan-ı Lügat-it-Türk'ün yazarı Kaşgarlı Mahmut'un kabri, şehre 35 kilometre uzaktaki Azak köyünde 1983 Temmuz'unda bulunmuş. Tozlu topraklı bir yoldan Gobi Çölü'nün hemen yanındaki Azak köyüne giderken hepimizi bir heyecandır sarıyor.

Bizim Yu Fei garipsiyor. "Ne var bu kadar büyütecek? Kaşgarlı Türk mü? O da bir Uygur" diyor. Öyle bir ifade var ki yüzünde, hani "Size ne oluyor?" der gibi. İşin başından beri Çinliler "Vıyvr" dedikleri Uygurlarla, aramızda hisimlik kurmanıza akıl erdiremiyorlar. "Kaşgarlı o kadar Türk ki, sözlüğünün adına bile Türk ismini koymuş. Divan-ı Lügat-ı Uygur dememiş" diye susturuyorum Çinli mihmandarı.

35 kilometrelik yolu zaman zaman nehir yataklarından giderek, yaklaşık iki saatte alıyoruz ve Upal ilçesine bağlı Azak köyüne varıyoruz. Üç Uygur "koca"sı karşılıyor bizi. Sonra ağaçlarla kaplı bir tepeye tırmanıyoruz. Ve işte karşımızda Kaşgarlı Mahmut'un kabri... Gobi çölüne sırtını vermiş, kil-kerpiç bir odacığın içinde ebedi uykusunu uyuyor Kaşgarlı. Odacığın içinde Doğu Türkistan kültürünü yansıtan yine kilden yapılmış büyük bir sanduka. Üzeri yeşil toprak boyası ile boyanmış. Yıllar boyanın bir kısmını dökmüş. Bazı sırasında Çinliler, kil-kerpiç odanın bir duvarını yıkıp tahta parmaklıkla kapatmışlar. Şimdi de kabri restore etmek için çalışmalarına başlanmış. Çinli yetkili hemen atılıyor, "Tahsil için hükümet 250 bin yuan (yaklaşık 110 bin dolar) tahsis etti" diyor.

Kil-kerpiç odacığın içindeki tek lüks, balta ile oyulmuş ağaç süslemeler. Çevrede de pek çok Türk'ün toprak mezarları var. Az ilerdeki tepelikte Kaşgarlı Mahmut'un annesi Rabia Hatun'un kabri olduğunu söylüyor Azak köylüleri.

BİR AĞACIN HİKAYESİ

Çevremiz bir anda köylülele doluyor. Kaşgarlı'nın huzurunda, ruhuna Türkiye'den gelen ilk Türkler'in Fatihah'sını okurken, başka eller de kalkıyor. Çöl sıcağında kavrulmuş dudakları kıpırıyor. Nasırlı, çatlak ellerin biri kalkıp, diğeri iniyor. Kaşgarlı Mahmut'un yeni bulunan kabri, şimdiden Uygur Türkleri'nin "moral üssü" haline gelmiş. Çevredekin akın akın ziyaretine geliyor köylüler Kaşgarlı'nın. Kabrin biraz ilerisindeki kavak ağacını gösteriyor köylüler, "İşte, diyorlar, Mahmut-ı Kaşgari'nin ağacı..."

"Kaşgarlı'nın ağacı"nın hikayesini ak sakallı bir dede anlatıyor Gobi'nin un kadar

ince kumu üzerinde bağdaş kurup dinlenirken:

"Bu ağacı Kaşgarlı Ata dikmiştir. Yüzyıllarca yaşamış ağaç. Geünler adak adanmış, dertliler derman dilemiş. Sonra bir gün kavrulmuş, kuruyuvermiş. Ama bir de bakmışlar ki, birkaç saat sonra ağacın kurduğu yerden yeniden bir kavak filiz vermiş. Yüzyıllarca da ikinci telli kavak saltanat sürmüş Azak köyünde. Sonunda o da dayanamamış Gobi'nin ateşine, kumuna, kurumuş. Fakat Kaşgarlı Ata'nın ağacı yeniden filiz atmış. İşte bugünkü kavak. Kaşgarlı Mahmut'un diktiği kavak kendini yenileyen ağaçlardan boy vermiştir."

Azaklılar yüzlerce yıllık geleneği sürdürüyorlar. Kavak ağacının dallarında renk renk kumaş parçaları bağlanmış. Yine gelinler adak ediyor, dertliler derman diliyor.

BİR AVUÇ TOPRAK

Kaşgarlı Mahmut'un kabrinin fotoğrafını çekti. İlk Türk gazetecileri olarak da heyecanı ile köye gitti. Yürürken, bir Uygur Türkü keşiyor yolunuzu. "Bu toprak alıp götürün. Size doğru. 'Ahn' tepemizi Türkiye'ye götürün" diyor. Uygur Türkü'nün açtığı bir avuç toprağı alar. "Allah Şıvgın cevap veriyor. "Bize bir saksı bulsunlar. Bu bir avucu da ekleyelim. Uygur toprağına dikağımız toprağı Türkiye'de Başbakanımız Turgut Özal'a armağan ederiz". Hemen oralardan bir saksı buluyorlar. Ben de eğilip, bir film kaseti kutusuna Doğu Türkistan toprağından bir tutam dolduruyorum.

DÜNYANIN İKİNCİ ÇUKURUNDA

Doğu Türkistan'da geçirdiğimiz ve bir türlü doyamadığımız günlerin birinde, Urumçi'den Kaşgar'a gidiyoruz karayoluyla. Urumçi-Turfan karayolu, Çin'in sayılı karayollarından biri. İki yanımızda sonsuza kadar uzanıyormuş hissini veren bir kum denizi. Ta gerilerde Tanrı Dağları'nın karlı yamaçları görünüyor. Turfan, Lut Gölü'nden sonra dünyanın en çukur ikinci yeri. Deniz seviyesinin 154 metre aşağısında bir Türk şehri. Dünyanın ikinci çukurundayız artık.

Turfan, çölün hemen kıyısında kurulmuş. Yürüyen çölü, yüzlerce, binlerce kavak ağacı dikerek durdurmuşlar. Çöl kavaklara kadar yürümüş ve birden durmuş gibi. Turfanlılar bize çölde açtıkları ve "kariz" adını verdikleri kuyuları gösterdiler. Tanrı Dağları'ndan akıp gelen ve yer altında toplanan suları kanallarla birbirine bağlamış, çölü durduran kavaklara hayat vermişler. En derin kariz 150 metre. Kuyuları birbirine bağlayan kanalların toplam uzunluğu ise 7 kilometre. Yılda ortalama 1.5 milimetre yağış alan, buna karşılık buharlaşma oranı üçbin milimetreyi bulan Gobi'nin hemen kıyısındaki Turfan'da "Karizsiz" yaşamak gerçekten mümkün değil.

YANIN DOĞU
TÜRKİSTAN'DA
BAYRAK

"TÜRKÜM" DEYİNCE PAZAR UĞULDADI

● Çantamdan çıkardığım TERCÜMAN gazetesi, adeta okşanarak, elden ele dolaştı. İçlerinden biri, "Karındaşım, bunu özüme bırak" deyip itina ile katlayarak cebine koydu

● Urumçi'deki devlet misafirhanesinde, Türk yemekleri olan kayısılı pillâv ve zırh kebabı yiyince, doğrusu keyfimiz yerine geldi. Çünkü Çin yemeklerine alışmamış, günlerce aç kalmıştık

● "Çin devrimi", 35 yılda Kaşgar'da taş üstüne taş koymamış. Elektrik direkleri ile kırk-dökük uç-beş otornobili saymazsak, Kaşgar' sanki bin yıl öncesini yaşıyor

yemeğe rağmen ben açım... Bizi memnun etmek için çırpınan Çinliler'e belki ayıp oluyor ama, toprakta çürütülmüş siyah yumurtayı, deve tabanı paçasını, deniz narını, soya peynirini, deniz kestanesini, sütte balığı, kuru barbunyalı tathıy yiyemiyorum. Susam yağı ile pişirilen ve kokusu bana çok değişik gelen yemekleri yiyemeyince, öğrendiğim ilk Çince kelime de "Minbao" oluyor... Yani ekmek. Her yemeğe oturduğumda "Minbao" diye kıvrıyorum. Çinliler'in bir de pek beğendikleri içkileri var. "Mota" diyorlar. Ama içebilene aşkolsun. Çinliler "şerbet" anlamına gelen "gandai" dedikçe bir yudam alıyorum, dudaklarım yanıyor...

Doğu Türkistan'daki ikinci günümüzün sabahında Rus yapısı çift motorlu, pervaneli Antonov uçağına biniyoruz. Hedef Çin'in daha geçtiği Subat ayında yabancılar için "yusak şehir" Kaşgar. Uçak havalanır havalanmaz karla kaplı tepelere tırmanıyor. Bu dağları biz tanıyız ama Çinliler'e soruyorum: "Hangi dağ bu?"

"Tiyanshan (Gökdağ) diyorlar..."

Binlerce yıldır kültürümüzde, efsanelerimizde yaşadığımız Tanrı Dağları işte bunlar. Sipsivri karlı zirveleri bize uzanıyor. Çam ormanları arasında dağ köyleri, daha alçak tepelerde Uygur Türkleri'nin "yurt" dediği çadır obaları seçiliyor. Tanrı Dağları'nın üzerinde uçarken, ta içimizde duyuyoruz dağ eritmek için çırpınan demircinin gayretini ve hürriyet hasretini.

Benzin kıymetli için iniyoruz Aksu'ya... Havaalanı binasının üzerinde Çin, Arap ve Latin harfleri ile Aksu yazıyor. Aksu da "yasak şehir"... Açılalı henüz birkaç ay olmuş. Aksulu Uygur Türkleri "merhamet, merhamet" diye karşılıyorlar bizi. "Buyurun" demek merhamet.

Aksu'da ilk işim su istemek oluyor. Çin usulü sıcak, daha doğrusu kaynamış su getiriyorlar. "Hayır ben aksu istiyorum"... Anlıyorlar. Genç bir kız porselen fincanla getiriyor. Tanrı Dağları'ndan çağlaya çağlaya, "başımı taştan taşa vurarak" akan aksuyu... Şehre adını veren Tanrı Dağları'nın suyu adı gibi ak...

İŞTE KAŞGAR

Antonov tipi uçak Aksu-Kaşgar arasını bir saatte katediyor. Kaşgar'ın ülkenin en geri kalmış yöresi olduğunu söylemişlerdi. Ama doğrusu bu kadarını beklemediğim. Uçak kil-kerpiçten yapılmış yarı harap bir binanın önünde durdu. Subat ayında

açıldığından bu yana Kaşgar'a ilk inen Türkler ve herhalde İlk Batılı gazeteciler biziz. Tozlu topraklı yollarından şehre giriyoruz. Tozduman içinde başları borklü, kaftanlı, çizmeli, uzun sarkık bıyıklı erkekler çıkıyor karşımıza. Bazı binalarda Latin harfleri ile yazılmış tabelalar görüyoruz. "Halk Aşhanası" diyor birinde. Ötekinde "Halk Doktorhanası". Çin'deki azınlık milletlerini gösteren bir duvar panosunun üzerinde "Yaşasın milletlerin ittifakı" ibaresi okunuyor.

Çinliler'in "azınlık" kelimesi ile neyi kastettikleri an-

laşıyor. Çin devrimi Kaşgar'da 35 yıldır taş üstüne taş koymamış gibi. Daha doğrusu başkan Mao sağlığında Kaşgar'a bir taş koymuş... Hem de dev biri taş. Taştan yapılmış dev bir Mao heykeli. Halk Bahçesi'nin karşısında, binaların üstünde yükseliyor. Altında insanlar ezilmiş, binalar zavalı duruyor. Mao sağ kolunu kaldırmış, eliyle bir şeyleri selamlıyor. Sanki Uygur Türkleri'ne "Sakin yarımazlık yapmayın. Aknıza bir şeyler gelmesin" der gibi, bir gözdağı yığını Kaşgar'daki Mao heykeli... Kaşgar'daki en büyük mağazanın üzerin-

de de "Şark Kızardı Türkü Mallar Soda Sarayı" diye yazılmış... Meydanın bir köşesinde de Kaşgar'ın tarihi Eytgar Camii zarif minareleri ile sonsuzluğa uzanıyor... Elektrik direkleri ve kırk dökük uç-beş otornobili saymazsak, Kaşgar sanki bin yıl öncesini yaşıyor.

Tazanın dolaşırken Kaşgar'ın... Bir köşede açık hava berberi. Ağaca astığı koyun etini balta ile kesen bir kasa... Çinli kadınların aksine, imkânları ölçüsünde süslenmeye çalışan al yanaklı kadınlar. Yüzünü kahverengi yün şalla örtmüş yaşlı kadınlara da rastlanıyor. "Selâmnaleyküm" deyince "Müslim, müslim" diye fısıldaşıyorlar. Ama "Türkiye'den geliyorum" dediğinizde pazarı bir uğultu sanyor. Her kapı açılıyor. Her yüz gülüyor. "Karındaş merhamet" deyip buyur ediyorlar. Bu yıl hacca gittiğini söyleyen Hacı İbrahim "Türk müstün?" diye soruyor. Sanlıyoruz... Hac dönüşü Ankara'da bir, İstanbul'da iki ay kalmış... "İstanbul çok acayip" diye

17 Kasım 1984

TERCÜMAN

Talat
Halman

KARDEŞ KÜLTÜRLER

BEN Turancı değilim. Hiçbir vakit olmadım. Nasıl ki, komünist de değilim ve hiçbir zaman, ilk gençliğimde bile, olmadım. Ömrüm boyunca, faşist de olmadım, ırkçı da... Damdan düşer gibi beyan-namelerde bulunuyorum sanılmasın diye şunu belirttim: Yazımın hassas konusuyla ilişkili olduğu için, hangi akidelere bağlı olmadığını vurguluyorum.

"Kardeş kültürler"den kastedim, Türkiye dışındaki — Sovyetler Birliği'ndeki, Çin'deki, Ortadoğu'daki, Balkanlar'daki — soydaşlarımızın yaşantıları ve yaratı-larıdır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşamak-ta olan en az 80 milyon Türk asıllı insan var. Ve biz, o toplulukların tarihini, kültürünü, sanatlarını — incinilmeyecek kadar — az tanıyoruz, az izliyoruz.

Bunun temel nedeni, yirminci yüzyılın ilk yarısında, vakit vakit başgösteren Turancılık ya da pan-Türklük ülküsünün (yani Orta Asya'dan Ortadoğu'ya ve Balkan-lar'a kadar Türk topluluklarını tek bir devlette birleştir-me düşüncesinin) Türkiye Cumhuriyeti ile bazı komşuları arasında çatışmalar doğurması korkusudur. Gerçekten, çetin ve hassas bir konudur bu. Dünya Türk-leri birleşebilir mi, birleşemez mi? Dilleri ve töreleri, top-lum yaşamları ve ulusal özlümleri bağdaşır mı, bağdaşmaz mı? Siyasal yönden böyle bir Türk birliği-ne bugün, hatta uzak bir gelecekte olanak var mıdır? Bunlar, ayrı ve çetrefil sorunlar... Cevabı olmayan so-rular...

Dışarıdaki soydaşlarımızın dış siyasetimizin dışın-da bırakılması, muhtemel çatışmaları önlemek bakımın-dan yararlı olabilir ama, kültür bakımından zararlı olmaktadır. Çünkü, "kardeş kültürler" ile ilgilenmek sakıncalıymış gibi yanlış bir anlayış çıkmıştır ortaya. Sanki Azeri edebiyatını okumamız İran ile, Özbek halk oyun-larını araştırmamız Sovyetler Birliği ile Uygur sanatını incelememiz Çin ile aramızda savaşa yol açacakmış gi-bi...

Bizim dışardaki Türklerin kültürünü bilmediğimiz, onların Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kültürel hareketleri izleyemediği, apaçık bir gerçektir.

Sorunun temelinde bizim bilgisizliğimiz ya da diplo-matik zorluklar başgösteren yollu korkularımız yatmaktadır. Orta Asya'dan Balkanlar'a, Arap ülkelerine kadar geniş bir alanda muhteşem bir tarih ve çağdaş Türk kül-türü vardır. Biz, korku belası, o kültür zenginliğini ye-terince benimsemiyoruz. Yıllar yılı, o kadar az ilgilendik ki... Yasaksavma kabilinden, bir-iki gösteri, halk oyu-nu, üç-boş kitap yayını...

Oysa dil, tarih, edebiyat, mitoloji, müzik ve dans, mi-mari, görsel sanatlar bakımından, eski ve yeni eserle-riyle, dünya Türklüğü muazzam bir önem taşımaktadır. Kültür tarihimizi yurdumuz dışındaki soydaşlardan ay-rı olarak düşünemeyiz.

Sistemli ve geniş kapsamlı bir "Türk kültürü bilin-ci"ne varmak için harekete geçmenin zamanı çoktan gelmiştir. Üniversitelerimizde bölüm ve enstitüler ku-rarak, müzelerde sergiler düzenleyerek, şimdikinden yüzlerce misli fazla kitap - dergi - film - TV yayını yapı-larak, müzik ve dans programları sunarak, "kardeş kültür-ler"le içli-dışlı olmalıyız. Bu tarih, bilim ve sanat röne-sansını komşu ya da uzak devletlerle çatışmaya yol aç-maksızın gerçekleştirmek mümkündür.

Bu "rönesans"ın bilincini yaratmak ve stratejisini görüşmek üzere, üniversitelerimizden biri veya Türk Ta-rih Kurumu ile Türk Dil Kurumu ya da kültür vakıfların-dan biri — en iyisi, hepsini bir araya getirecek yeni büyük bir ittifak — "Türk Kültürü Dünyası" veya "Dün-ya Türk Kültürü" isimli bir kongre düzenlenmelidir. Si-yasal amacı ve niteliği olmaması üzerinde titizlikle durulması gereken bu kongrede "kardeş kültürler" ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak kültür bağları — dil, din, yaşam, sanat ilişkileri — bilimsel bir çerçevede içinde, bir-kaç hafta sürecek yoğun çalışmalarla incelenmelidir. Yeryüzündeki kültür varlığımızı öğrenmek, gelecek ku-şaklara aktarmak, en geniş kapsamıyla kültür tarihimi-zi dünyaya göstermek bakımından geri kaldık. Böyle üzücü bir gecikmeyi gidermek için, önümüzdeki yıllar-dan iyi bir dönem düşünüyorum.

A chat among imams
after prayer service.
Meng 2

Kashgar's Aidkah Mosque

LONG SHAN

KASHGAR near China's far western border (known as Kashi by the Han Chinese) was a natural place for a city to grow up. It was the meeting place of the two routes of the Old Silk Road — going north and south of China's Taklimakan Desert. From there the road took off westward over the Pamir passes to Central Asia and beyond. Caravan routes and traders from India and Central Western Asia meeting and passing through made it a flourishing city as early as the second century B.C.

Today, with 140,000 people, it is the biggest city in southern Xinjiang. Now it is an almost entirely Moslem city and its center is the Aidkah Mosque, the most widely attended one in Xinjiang. Ninety percent of Kashgar's inhabitants are of the Uygur nationality.

Not long after the birth of the Islamic religion on the Arabian peninsula in the seventh century, it was brought

to Kashgar by Moslem traders. Earlier, to this meeting-place of cultures, over the Silk Road, had come Buddhism in the first century B.C., Confucianism from the center of the Han dynasty (206 B.C.-24 A.D.), and other religions. At first Islam was only one of several, among which Buddhism was the leading one. When this oft-disputed area came under the rule of the Moslem Samanid dynasty (875-999) centered at Bokhara just to the west, Islam grew in influence. By the 10th century it was well established, and by the 15th had become the main religion of the people, bringing Kashgar into closer contact with the Moslem world.

AT this time, in 1442, the Aidkah mosque was built. It can accommodate 20,000 people for prayers. The tall rectangular gate, flanked by two slim minarets from which the call for pray is given, dominates the great square before it, which is the site of a lively bazaar. Construction is in true Islamic style. Just behind the gate is

the great white domed main hall. The mosque sits in a quiet, parklike walled garden covering one hectare, with pine and poplar-lined paths and a pool.

On the west side is the principal

Prayer time at the mosque
Xu Xiangjun

LONG SHAN is a staff reporter for China Reconstructs.

The Aidkah Mosque in the center of Kashgar in far western Xinjiang. Meng Zi

structure of the mosque, the prayer hall, 160 meters long. The roof is supported by 140 carved green wooden pillars, and inset in the white ceiling are panels painted with beautiful designs. They — and the entire mosque — were freshly painted and refurbished not long ago, after it opened again following the "cultural revolution." The mosque was closed for several years and suffered considerable damage. Only two out of 90 mosques in the city and 600 out of 5,000 in the prefecture were able to continue religious functions.

NOW that the policies on religious freedom are again being adhered to, not only have old mosques resumed activities, but new ones have been built — 4,000 of them in the prefecture. The government helped with the cost-of-repairs. About 1,000 people attend each of Aidkah's five-times-a-day prayers, and as many as 10,000 the Friday services.

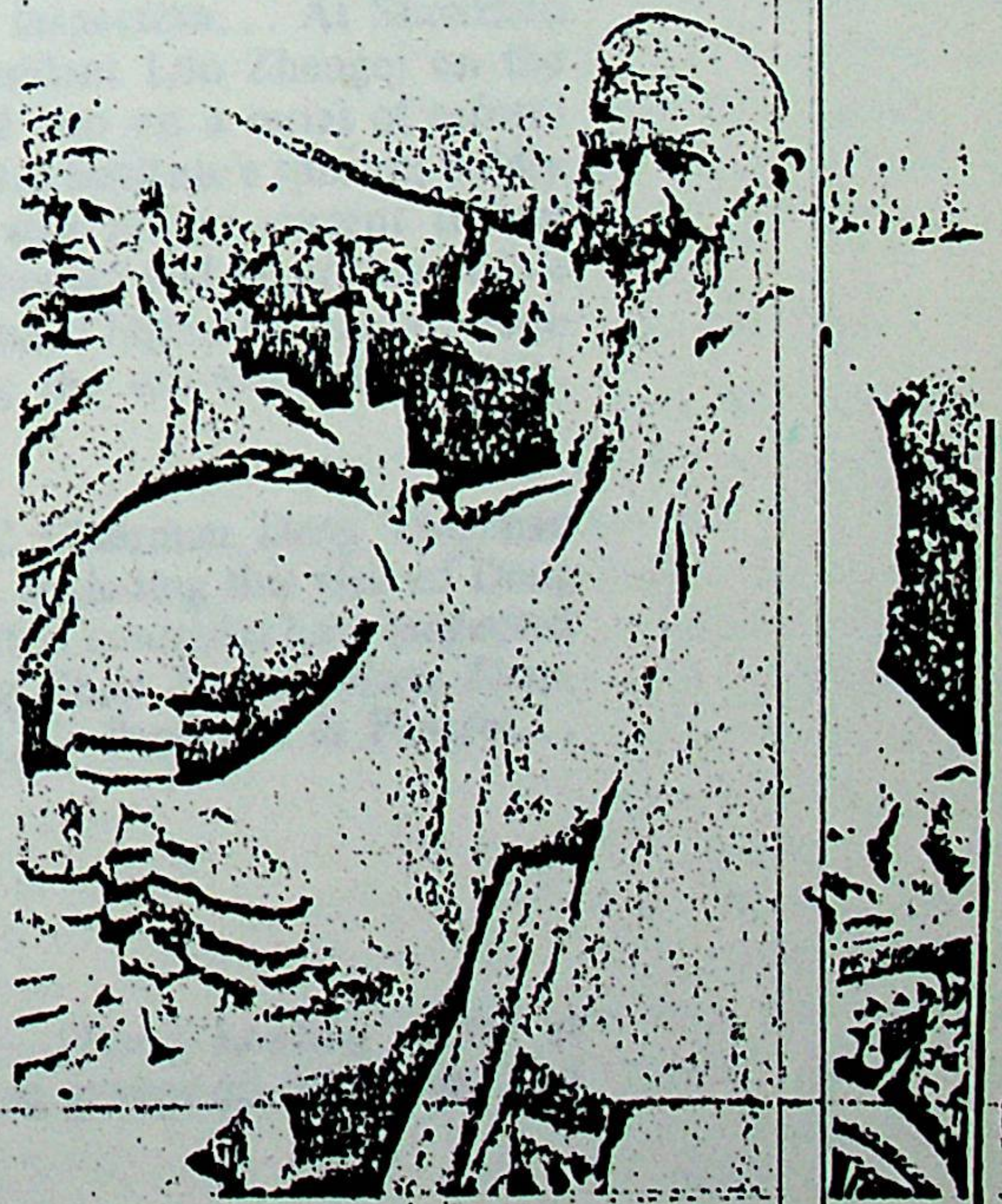
On religious holidays such as Corban and Lesser Bairam, the old mosque is a scene of festivity, with Uygur musicians blowing their *suona* horns and beating their tambourines atop the gate and a crowd in the tens of thousands singing and dancing till dark.

The chief imam of Aidkah Mosque, 83-year-old Kasim Kalaji, is vice-chairman of the Xinjiang Islamic Association. A number of Kashgar's religious figures have been elected delegates to national or local people's congresses, or were chosen by the people's political consultative conferences to join these bodies. All religious personages who were persecuted on false charges have been cleared and are back at work.

CONTACTS with Moslems elsewhere in the world have been restored and broadened. Now many people from abroad come to the mosque every year. A few years ago Kasim

Kalaji was visited at his home by a big delegation with members from a dozen Asian countries. They asked a lot of questions about religion in China and seemed satisfied with his answers. Some wrote articles on the visit after they returned. More Chinese Moslems are going abroad for pilgrimage and study. In 1983 over 1,000 Moslems from Xinjiang, including 100 from Kashgar alone, made the traditional pilgrimage to Mecca or to other parts of the Arabic countries.

The city area outside the mosque is a complex of small lanes and streets lined with workshops of many kinds. In some the craftsmanship has been handed down for generations. Stalls and shops sell traditional goods of the Uygurs such as the beautiful hand-embroidered Uygur caps, the sturdy leather boots they favor and their special musical instruments. And also their baked filled buns, stretched noodles and roast mutton skewers. The streets are generally teeming with people, the Uygur girls in their bright-colored big-patterned dresses, and some of the older women in brown gauze veils. □

A seller in the bazaar before the mosque. Xu Xiangjun

"Certain" Tianjin units fail to combat "unhealthy trends" A report of a 2nd December 'Tianjin Ribao' commentary on Party rectification broadcast by Tianjin radio (2330 gmt 1 Dec 84) said that in handling problems of bureaucratism, which had caused major political and economic losses, and instances of the abuse of power for private purposes, some success had been achieved. However, the commentary said in conclusion: "Although a certain degree of success has been achieved in Tianjin in investigating and dealing with the two unhealthy trends, it is also necessary to realise that, for various reasons, certain units have not yet paid enough attention to this work or acted with enough energy. They have investigated cases without handling them, or else have investigated and dealt with them without blocking the loopholes. This is wrong. These units must change this situation as quickly as possible and get a serious and responsible grasp of investigating and dealing with major and important cases."

Reports on Religion

Daoist ceremony held in Peking The birthday of the Daoist deity, Suiguan, which falls on the 15th day of the 10th month by the lunar calendar, was celebrated in Peking on 7th December at the White Cloud Temple, the chief temple of the Quanzhen sect of Daoism. (Xinhua in English 1049 gmt 7 Dec 84)

Videotape of Daoist rites and music China's first videotape recording of Daoist rites and music was produced recently in Shanghai jointly by the Shanghai Daoist Association and the Shanghai Conservatory of Music. (Xinhua in English 1431 gmt 7 Dec 84)

Construction of Muslim seminary begins in Xinjiang Construction began this week on a seminary to train Muslim clergy in Urumqi. It will cover 15,000 sq.m. Its main building - floorspace 4,500 sq.m. - will contain classrooms, a bath-house and a mosque. (Xinhua in English 1056 gmt 7 Dec 84)

Qinghai builds Islamic cold store The province's first Islamic cold store was completed on 20th November. The store can hold 5,190 t of food. (Xining, Qinghai provincial service 1100 gmt 7 Dec 84)

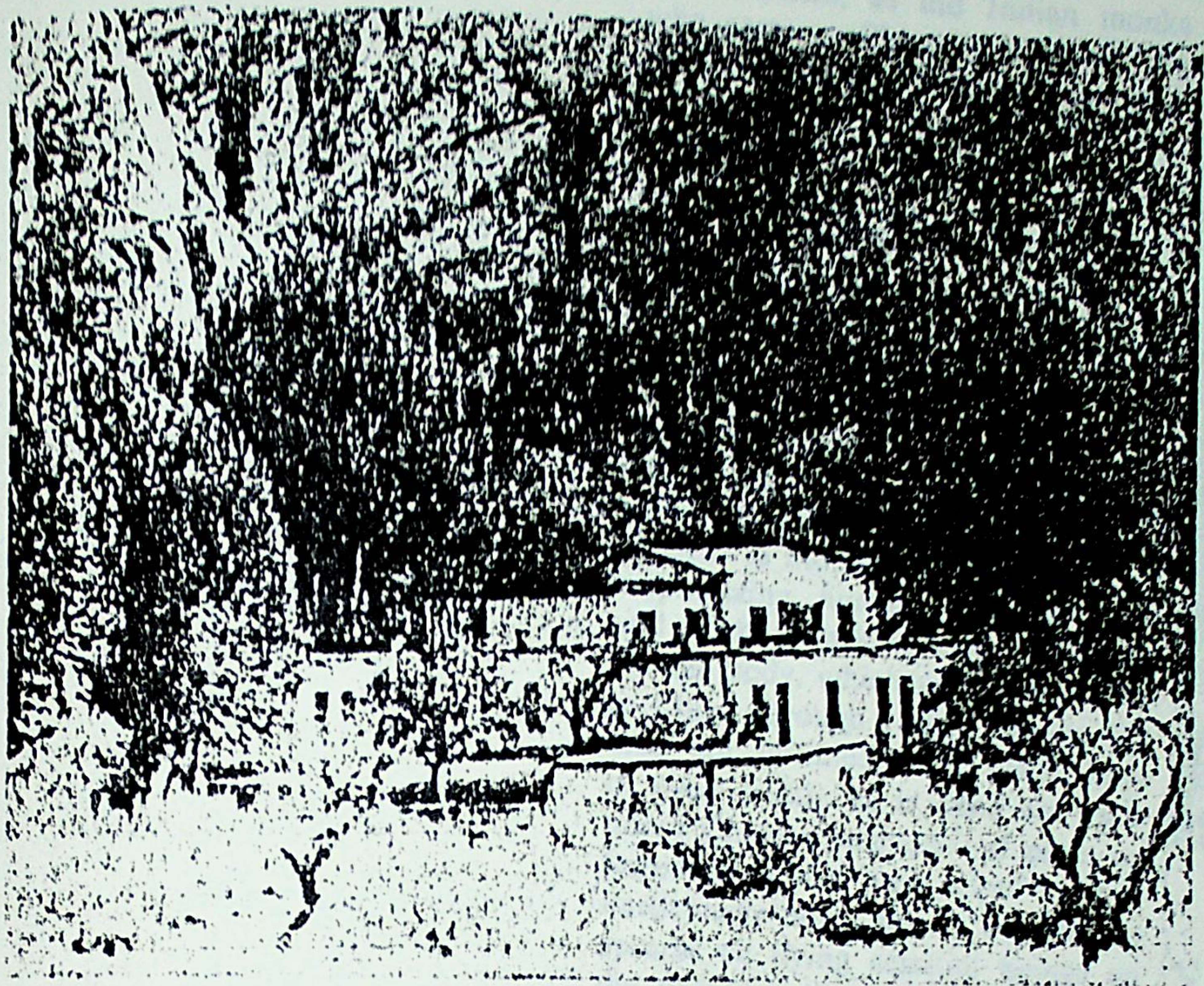
Movements of Central Leaders

Hu Qiaomu and Hu Qili visiting Shenzhen (Excerpts) Hu Qiaomu, member of the CCP Central Committee Political Bureau, and Hu Qili, member of the CCP Central Committee Secretariat, arrived in Shenzhen on 4th December for an inspection. . . At Shenzhen University, Hu Qili listened to a report given by vice-president Luo Zhengqi on the school's teaching principles, methods and management, and also on a series of reform measures being carried out. He then expressed support for this institute's spirit in boldly exploring ways to reform China's higher education and also for its current reform methods. He held exploratory talks with Zhang Wei, Luo Zhengqi and other responsible persons of the institute on questions of expenditure in reforms of higher education, training talented people at many different levels, and gearing the university to society. (Hongkong 'Wen Wei Po' 7 Dec 84)

Deng Yingchao in Shenzhen (Excerpts) National CPPCC Chairman Deng Yingchao began an inspection of Shenzhen today [8th December] . . . Including this visit of Deng Yingchao, at a rough estimate more than 10 responsible central comrades have inspected Shenzhen this year, including Deng Xiaoping, Hu Yaobang, Zhao Ziyang, Wang Zhen, Yang Sangkun, Hu Qiaomu, Hu Qili, Wu Xueqian, Gu Mu, Li Peng and Ji Pengfei. . . (Hongkong, 'Wen Wei Po' 8 Dec 84)

Other Reports

Peking cadres to receive training on democracy and law (Text) Leading cadres at various levels in China's capital will attend training courses in groups on democracy and

The Kizil Grottoes, China's westernmost grotto complex, stretch for 3.2 kilometers along this cliff in western Xinjiang. Sun Suzian

Murals of the Kizil Grottoes

XIN WEN

WHEN Buddhism came to China from India over the Old Silk Road, bringing the custom of carving cliffside grottoes of Buddhist art, it found a favorable stopping place in the oasis Kingdom of Kucha (Qiuci or Chiu-tzu) at the foot of the Tianshan Mountains on the road's northern route. There at a place named Kizil monks began a grotto complex. It lies about halfway between Urumqi and Kashi in Xinjiang in China's far west, and 70 kilometers from the town of Baicheng. The grottoes were

begun late in the 2nd century and some are older than the better-known Mogao grottoes at the Dunhuang oasis farther east, which date from 366.

By the 4th century Kucha had grown into a Buddhist kingdom with many large magnificent monasteries, and a royal palace decorated like a temple. Buddhism reached its zenith in Xinjiang in the 7th century, and endured there for over a thousand years until the 13th century, when Islam became the dominant religion.

Jataka Story Murals

The two most distinctive features of the Kizil murals are their depic-

tion of the Indian jataka stories about previous incarnations of Sakyamuni the Buddha, and the influence of Western art which they reveal. To date 70 jataka stories have been identified at Kizil, many more than at any of China's other great grotto complexes.

A striking example is the jataka mural in Grotto 69, about the Rhesus Monkey King saving a group of monkeys. The story, which covers 200 pages in a Buddhist sutra book, is artistically condensed in a single picture. There we see a group of monkeys fleeing in panic to the edge of a deep gorge, for a hunter is about to shoot an arrow at them. The monkey king, with his fore and hind limbs clutching at the trees on either side of the gorge, uses his body as a "bridge" to save their lives. We see him, though exhausted, looking back with anxiety at one small weak monkey which has failed to keep up.

Outstanding for its jataka murals is Grotto 17, which is reached by climbing up to a walkway suspended at the height of a ten-story building. Almost the entire wall space, and the ceiling and lintels of niches are covered with bright-colored murals in both the spacious front room, which was used for worship, and the smaller rear one. Thirty-eight jataka stories told in rhomb-shaped murals on the ceiling contain many human figures and animals, against backgrounds of mountains, rivers, trees, rocks and birds.

Scene on the Road

A striking one features the Persian merchant who wrapped his arms in butter-soaked felt and set fire to them to illuminate the road. Two bearded porters leading camels of a trade caravan and wearing Central Asian pointed caps, leather boots and collarless long gowns buttoned down the front, are shown moving forward joyfully, cheered to see the light ahead. The painting suggests the close relationship between the trade caravans and the Buddhist monks on the Silk Road. The merchants and porters wanted the monks to pray for their safe passage and several monks from China traveled with the caravans to India for further education

XIN WEN is a staff reporter for China Reconstructs.

in Buddhism, as did Indian monks who came to China to teach it. The monks also depended on the merchants' goods and alms for subsistence.

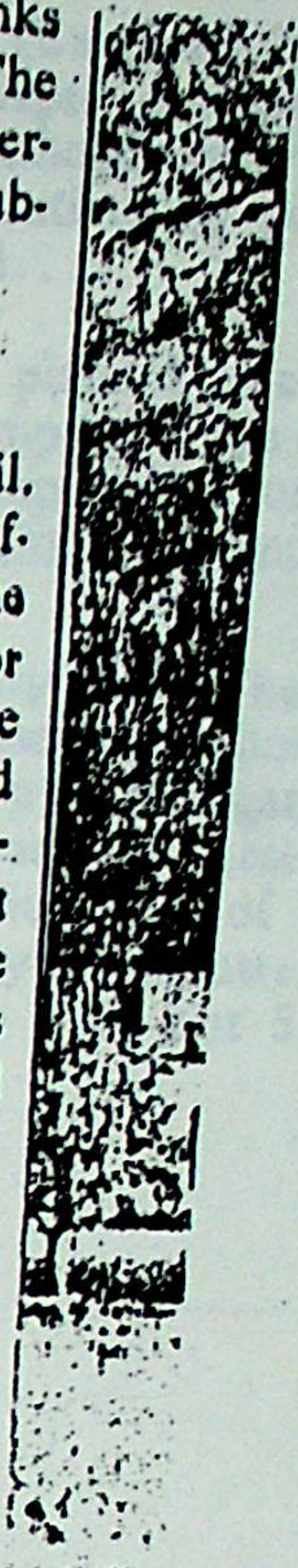
Painting Technique

East meets West in art at Kizil. For creating a three-dimensional effect of, say, a convex surface, the technique is used of applying color in concentric layers starting with the darkest on the outer edge and gradually getting lighter. Its use is attributed to the influence of classic art emphasizing human body structure and of the Greek aesthetic standards for the body, which were transmitted to China through India. But the figures are outlined with black lines of even width, as is done on traditional Chinese painting and often referred to as the "iron wire" outline. Particularly noted for its use are the apsaras or flying celestial beings on the domed ceiling of the rear room of New Grotto No. 1. While the figures are done with shading to create an impression of roundness, the feet are sharply outlined with strong, vigorous lines.

The shades of opaque red, yellow ochre, vermilion and white, paints made from mineral substances, give the murals depth of color. Dark green is widely used, heightening the cool feeling of the grottoes.

Starting early, painting at the grottoes went on for a thousand years and more. Thus they present a panorama of customs and manners roughly from the 3rd to the 13th centuries. This can be seen in the auxiliary figures of the jataka stories and in a number of murals showing scenes of everyday life, including farm work, handicrafts production such as pottery, and folk musicians.

So far 300 of the grottoes that honeycomb the cliff at Kizil have been identified and assigned numbers. It is a large complex with several kinds of grottoes for different functions: for worshipping the images, for meditating, for teaching about the sutras. Some were burial places for the ashes of the dead, and others served as living quarters for the monks or food storage rooms. Such a complete grotto complex is rare in the world. □

wester
Xinjin

M
K

ne to
he Ol
n of c
dhist.
ng pl
ucha
of the
oad's
place
to co
ween
; in C
rs fr
rottoe
er for

BBC - April 9, 85

Xinjiang meeting stresses planned parenthood for minorities (Excerpts) A regional conference on planned parenthood which concluded today [5th April] pointed out that in the future, it is necessary to further perfect the planned parenthood policy for Hans and, under the premise of ensuring steady growth in minority-nationality population, ensure that minority nationalities also practise planned parenthood. . .

The meeting pointed out: For minority nationalities to practise planned parenthood is beneficial not only for production, work and study, but also for improving the quality of the population and promoting the four modernisations. It is of importance for reducing and proceeding to eliminate the inequalities of minority nationalities in economics and

culture, which are legacies of history and strengthening nationality unity. The meeting demanded that the region further strengthen leadership over planned parenthood work, do a good job in planned parenthood propaganda and education, put the organisational structure on a sound basis, strengthen the specialised force, step up scientific research and provide comprehensive services, to ensure the healthy development of planned parenthood work in the region. Regional CCP Committee Secretary Janabil attended the meeting and made a speech. (Urumqi, Xinjiang regional service 1300 gmt 5 Apr 85)

Xinjiang Leader Stresses Ideological Work for Students

Urumqi, Xinjiang regional service 1300 gmt 5 Apr 85

Excerpts from report:

According to 'Xinjiang Ribao', Regional CCP Committee Secretary Janabil stressed at a regional forum on ideological and political work in institutes of higher education: Reforms in education in these schools must not weaken ideological and political work. The Party Organisations at all levels in the schools must pay particular attention to conducting education in communist ideology for university students and train them into young people with ideals, morality, culture and discipline. . . ((Passage omitted))

Janabil said: The institutes of higher education in our region have strengthened ideological and political work during Party rectification and have also achieved a certain amount of success in education reform. However a number of leading cadres and teachers are neglecting ideological and political work, holding that academic teaching is a hard task and ideological and political work is a soft one; they only pay attention to academic education and neglect education in morality. The practice of randomly issuing bonuses and diplomas has appeared in many schools and some teachers act as guest teachers elsewhere to an excessive degree, thus affecting teaching in the schools. Hence ideological and political work in the schools can only be strengthened, not weakened. The school Party committees must put doing a good job in ideological and political work for students in an important place on their agenda. . .

Some schools periodically report to the students on the situation in education reforms. Some Party committee secretaries and deans go among the students to listen to their views. These are very good methods. The schools must create a democratic atmosphere and ensure that the students have an outlet for their opinions, that they are heard and that their correct views are accepted.

On the question of some students, unhappy with studying in college, wanting to leave and engage in business, Janabil said: At present we must conduct education in communist ideals for the university students. In their future studies and research, only by applying the strength of ideals themselves can they avoid wavering and retreat in the face of difficulties and setbacks. . .

T.C. BÜTÜN TÜRKLER'İN ÜMİDİ

Ahmet
Kabaklı **GÜN
IŞIĞINDA**

Bulgaristan Türkleri'ne baskılar, hattâ buygulan cinayetler meselesi, Türkiye ve dünya kamuoyunca, bize sevinç veren tepkiler doğurdu. TBMM'de de belgeli ve güzel konuşmalar yapıldı.

Devlet, Meclis, hükümet ve basın olarak, Türkiye dışında Türkler yaşadığını ilk defa "resmen" farkediyor gibiyiz. Kıbrıs kardeşlerimiz'den başka dış Türkler de bulunduğu gerçeğini sanki kabahatmiş gibi görüyorduk.

Bizim bu ilgisiz ve kaygısız tutumumuzdan cesaret alanlar, Çin sınırından Kırm'ı, Irak, Suriye, Yunan ve Bulgar topraklarına kadar Türkler'i eziyorlardı ve ezmektedir.

Sofya'nın 1.5-2 milyon Türk'ü ismen ve cismen yoketmek cür'eti de, bizim bu vurdumduymazlığımızdan doğmuyor mu? Bizi her seferinde yoklamışlar ve tepki görmeyince zulmü artırmışlardır.

Şimdi, artık, yiğit ve samimi bir millî politikanın sahibi olarak, Türkiye dışındaki 120 milyon Türk'ün hangi devletlerin hükmünde yaşadığını, onların ülkelerini, edebiyat, musiki, mimarî ve kültürlerini çocuklarımıza öğretmeliyiz. Coğrafya, tarih kitapları, haritalar, filmler, TRT yayınları ona göre yeniden hazırlanmalıdır. Çünkü biz bilsek de bilmesek de, T.C. dışında yaşayan Türklüğün yegâne ümidi Türkiye'mizdir.

□

Önümüzdeki çarşamba günü Bulgaristan Türklüğünün korkunç ıstaplarını daha şümüllü görüşmek üzere TBMM toplanıyor. Bu, ancak rüyalarda görülebilecek kadar güzel bir sonuçtur. Başta Amerika olmak üzere, diğer ülkelerin, basın, radyo ve haber ajanslarının, Bulgarya'da yokedilen Türklüğe duydukları ilgi de hangi maksatla olursa olsun, büyük bir kazanç sayılmalıdır.

Fakat, gazetelere bakın, Batı Trakya

Türklüğü de, katlanılmaz bir esir hayatına sürüklenmişlerdir. Maalesef bazı Müslüman komşularımız da, kendilerine emanet bırakılan soydaşlarımıza huzur rahat vermiyorlar. Rusya ve Kızıl Çin devletlerinin, Türkler'e karşı tutumları ise, çok daha büyük hâdiselerdir.

Türk ve Batılı gazetecileri, ziyaret ettikleri Doğu Türkistan'da, Mao devri zulmünü biraz hafiflemiş gibi gördüler. Fakat orada, şimdi, daha usta bir "eritme" politikası güdüyor. Gerçi, Türkler'in isimlerine, dillerine, camilerine ahmakça dokunmuyorlar. Ama bu zengin Türk ülkesini, bütünüyle Çin diyanı yapmak için, 30 sene zarfında 20 milyon Çinli'yi bu 5000 yıllık vatanımıza yerleştirmişler. Bundan ibaret kalsa iyi: 100 milyondan fazla Çinli'yi de Doğu Türkistan'a göçürmevi planlıyorlar.

Çinliler, esasen bu özbeöz Türk toprağına, (yeni fethedilmiş ülke mânâsına) Şincang adı vermişlerdir. 20 milyon Uygur Türk'ünün yaşadığı bu diyara, 100-200 milyon Çinli'nin yerleştirilmesi, Doğu Türkistan'ın mahvı demektir. Bu korkunç planı dünyaya duyurmak zorundayız.

Şunu demek isteriz ki, hazır Meclis'imiz toplanmışken, Bulgaristan Türklüğü gibi ezilmekte yokedilmekte olan bütün dünya Türklüğünün de tabii temsilcisi ve koruyucusu olduğumuz, T.C.'nin "millî dış politikası" olarak görüşülmeli, zannede olsa ilân edilmelidir. Yeryüzünde "esir millet" denilebilecek, ne yazık ki yalnız dış Türkler kalmıştır. Türklük bu acı kadare müstahak değildir.

NOT: Üç ayda bir, Türkçe, Uygur Türkçesi'yle, Arapça ve İngilizce yayımlanan DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ, dergisinin 4. sayısı çıktı. Bu büyük dava dergisine abone olarak ücretlerini hemen gönderiniz. Çünkü büyük sıkıntıları vardır. Adres: Millet Cad. 26/3 İstanbul. Tel: 524 41 21.